

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER
UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

24^e JAARGANG

WOENSDAG 18 JANUARI 1939

No. 1203

COMMISSIE VAN REDACTIE:

*P. Lieftinck; N. J. Polak; J. Tinbergen; F. de Vries en
H. M. H. A. van der Valk (Redacteur-Secretaris).*

M. F. J. Cool — Adjunct-secretaris.

*Redactie-adres: Pieter de Hoohweg 122, Rotterdam-West.
Aangeteekende stukken: Bijkantoor Ruigeplaatweg.
Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8408.*

Advertenties voorpagina f 0,50 per regel. Andere pagina's f 0,40 per regel. Plaatsing bij abonnement volgens tarief. Administratie van abonnementen en advertenties: Nijgh & van Ditmar N.V., Uitgevers, Rotterdam, Amsterdam, 's-Gravenhage. Postchèque- en giro-rekening No. 145192.

Abonnementsprijs voor het weekblad franco p. p. in Nederland f 16,—. Abonnementsprijs Economisch-Statistisch Maandbericht f 5,— per jaar. Beide organen samen f 20,— per jaar. Buitenland en Koloniën resp. f 18,—, f 6,— en f 23,— per jaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het weekblad en het Maandbericht gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties.

INHOUD:

	Blz.
Groot- en kleinbedrijf in den detailhandel door <i>Dr. E. J. Tobi</i>	44
Ontginning van ijzer- en nikkelerts op Celebes door <i>Dr. W. K. H. Feuilletau de Bruyn</i>	47
Behoort de pacht tot de „onmisbare productiekosten”? door <i>J. Horryng</i>	50
Het eerste resultaat der kapok-ordering door <i>J. F. Hac ou</i>	52
Nederlandsche landverhuizing naar overzeesche gebieden door <i>Ir. R. A. Verwey</i>	55
Nieuwjaarsboodschap van <i>Dr. F. H. Fentener van Vlissingen</i> door <i>M. F. J. Cool</i>	56
AANTEKENINGEN:	
Vervoer per trein in België en Nederland door <i>Ir. H. E. Verschoor</i>	58
MAANDLIJFERS:	
Gecombineerde Maandstaat van de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Grootbanken	59
Hypotheekrente in Nederland	59
Emissies in December 1938	59
Statistieken:	
Verkorte opgave der Groothandelsprijzen	60
Geldkoersen-Wisselkoersen-Bankstaten	61, 62

GELD-, KAPITAAL- EN WISSELMARKT.

De wisselmarkt is in de verslagweek betrekkelijk rustig geweest. Het Pond werd door de contrôle-autoriteiten binnen zeer enge grenzen gehouden. Toen de markt het gevoel had, dat naar boven toe de beweging begrensd was, en de autoriteiten een verdere appreciatie niet wenschten, was dat onmiddellijk weer het sein voor nieuwe baisse-operaties. De geschiedenis der laatste jaren heeft duidelijk aangetoond, dat niets zoo gevaarlijk is als de indruk te vestigen, dat een stijging van de valuta wordt tegengehouden, terwijl een daling niet volkomen uitgesloten is. Nadat aldus door nieuw aanbod de koers weer wat was teruggelopen, heeft echter het Egalisatiefonds energiek ingegrepen. En dat heeft de speculatie weer afgeschrikt, want men heeft tenslotte niets aan de overtuiging, dat een stijging wordt geweerd, wanneer ook de daling binnen nauwe grenzen wordt gefixeerd. Daarbij komt natuurlijk, dat de wering van goudtermijntransacties en beleening van goud een belangrijke stap is geweest om althans de druk op de contante markt tegen te gaan. De andere speculatieve affaires kunnen zich immers eerst op de termijnmarkt uitwerken. De termijnnotering voor Ponden is, ondanks de betere stemming op de contante markt, betrekkelijk weinig veranderd. Verwonderlijk is dat niet. Immers een reeks van maatregelen, die recentelijk zijn genomen, had de strekking om de termijnvraag naar Ponden te verminderen, zoodat men kan zeggen, dat een onder die omstandigheden gelijkgebleven notering reeds een aanmerkelijk verbeterde stemming beteekent.

De stemming voor den Franc was deze week niet zoo gunstig, hetgeen ongetwijfeld verband houdt met de politieke situatie. Ook de Gulden heeft daaronder wellicht iets te lijden gehad, maar die invloed is van zeer voorbijgaanden aard geweest, al zijn dan ook Dollars wat hooger gesloten dan de week opende.

Op de geldmarkt is in het geheel geen wijziging te constateeren. De beleggingsmarkt blijft lusteloos gestemd, een feit, waartoe de aankondiging van de nieuwe 3½ pCt. leening Bataafsche ongetwijfeld heeft meegewerkt. Wellicht speelt bij vele beleggers ook de overweging een rol, dat de tendens tot stijging van de kapitaalrente in Londen op den duur wellicht ook hier weerklank zal vinden, waarbij men natuurlijk niet over het hoofd moet zien hoe totaal verschillend de situatie van de kapitaalmarkt in beide landen is.

GROOT- EN KLEINBEDRIJF IN DEN DETAILHANDEL.

De strijd tusschen het groot- en het kleinbedrijf in den detailhandel dateert eigenlijk al vanaf het ontstaan van den oudsten vorm van het grootbedrijf in den kleinhandel; in de laatste tien à vijf jaren echter is die strijd een steeds feller karakter gaan aannemen en steeds luider weerklinkt in de laatste jaren de roep van het kleinbedrijf om wettelijke bescherming tegen het grootbedrijf. Die roep is dan ook wel als de aanleiding te beschouwen van een verzoek van den „Raad voor het Groot-winkelbedrijf in Nederland” aan Prof. Dr. G. M. Verrijn Stuart tot het schrijven van een „Memorandum” over deze kwestie¹⁾, welk geschrift door Prof. Stuart zelf wordt gekenschetst als „gewijd aan de vraag, of met betrekking tot het grootbedrijf in den detailhandel wettelijke maatregelen getroffen dienen te worden en met name, of de ontwikkeling van het grootbedrijf dient te worden beperkt.”²⁾ Het is dus kennelijk een verweerschrift, en om dat behoorlijk te kunnen bespreken is het noodig eerst kennis te nemen van de argumenten der aanvallers. Zulks is te meer nuttig, omdat die argumenten verspreid zijn over een aantal publicaties, welke vele lezers van dit tijdschrift niet elken dag onder het oog krijgen, terwijl — althans aanvankelijk — die argumenten in hoofdzaak van één bepaalde zijde kwamen, zoodat anderen daarvan veelal geen kennis zullen dragen. Bovendien haalt Prof. Stuart in zijn Memorandum af en toe het een en ander uit de door ons bedoelde publicaties aan, waaruit dus duidelijk blijkt, dat des hoogleeraars geschrift als de weerslag daarop te beschouwen is.

De eerste gedocumenteerde aanvallen.

Wanneer wij verschillende meer incidenteele beschouwingen en gedeelten van andere schriften, waarin de strijd tusschen groot- en kleinbedrijf in den detailhandel mede ter sprake kwam, ter zijde laten, is de eerste gedocumenteerde aanval op de groot-onderneming in den detailhandel te vinden in het prae-advies van Prof. Dr. W. M. J. Koenraad en Drs. H. L. Jansen³⁾, uitgebracht aan het 10e congres van den Nederlandschen R.K. Middenstandsbond in 1933; vier jaar later gevolgd door een prae-advies van Prof. Dr. J. E. de Quay⁴⁾ voor het 12e congres van dien bond.

Erkend dient te worden, dat de samenstellers van het eerstgenoemde geschrift de groote verdiensten van het grootbedrijf in den detailhandel allerminst onder stoelen en banken hebben gestoken. Dat doet trouwens het prae-advies van Prof. de Quay evenmin, maar in de eerstgenoemde publicatie worden die verdiensten uitvoeriger besproken. Er wordt op gewezen, dat de groot-onderneming een sterk stimulerende werking heeft, en wel in vier richtingen:

a. op de industrie, door fabricage in massalen omvang mogelijk te maken; b. op de consumptie, door verbreeding van verbruiksmogelijkheden; c. op de prijsaanpassing, door het bevorderen van een vlottere aanpassing tusschen groot- en kleinhandelsprijzen en d. op den detailhandel zelve tot het constant opvoeren van het bedrijfspeil.

De verschillende soorten groot-onderneming passeeren eveneens in een gedetailleerde bespreking de revue. Er wordt op gewezen, dat de vrees van het kleinbedrijf voor *het warenhuis* niet zoozeer stoelt op de feitelijke aanbiedingen van het laatstgenoemde, doch veel meer op de door dien bedrijfsvorm toege-

paste reclame-middelen en de op kapitaalsmacht steunende bedrijfspolitiek. Het is een feit, zoo zouden wij hierbij willen aantekenen, dat kleinere winkeliers, ook in samenwerking met vakgenooten, nooit zullen kunnen bereiken wat het warenhuis op dit gebied vermag te presteeren.

Grif wordt in de eerste publicatie erkend, dat *het eenheidsprijzenbedrijf* een nuttige functie vervult door consumenten met geringe koopkracht een kans tot bevreemding van behoeften te bieden, doch als nadeelen worden opgesomd de te starre prijs-classificatie, welke snelle aanpassing hier juist belet, en vooral het wegzuigen van uit elke branche slechts die artikelen, welke een zeer vlotten omzet en daarbij een behoorlijke winst hebben, waardoor de klein-onderneming in die branches slechts den verkoop gelaten wordt van meer zeldzaam gevraagde artikelen en dagelijksche artikelen met een minimum winstmarge, de zg. concurrentie-artikelen.

De filiaal-onderneming wordt gekenschetst als wel de gevaarlijkste concurrent van het zelfstandige kleinbedrijf, omdat zij de psychologische werking van het massale paart aan een zoo dicht mogelijke benadering van het karakter der klein-onderneming, en van *de verbruiks-coöperatie* tenslotte wordt gezegd, dat haar historische taak — voorziening in goede kwaliteit tegen vaste prijzen in den tijd van den min of meer almachtigen winkelier — haar betekenis volkomen verloren heeft; dat haar opvoedende taak tot een juiste besteding van het inkomen ook vrijwel geheel op den achtergrond is geraakt en dat, economisch gezien, de verbruiks-coöperatie weinig anders is dan een bedrijfsvorm, waarvan de winst onder een andere groep van personen dan gebruikelijk wordt verdeeld.

Het wil ons voorkomen, dat in deze beschouwingen aan de voordeelen van het grootbedrijf de juiste plaats is toegemeten, terwijl de nadeelen voor het kleinbedrijf zeker niet overdreven zijn voorgesteld — in verband met dit laatste veroorloofden wij ons zelfs een kleine kantteekening bij datgene, wat over het warenhuis werd gezegd.

Waarom is de strijd op het terrein van den detailhandel zoo verbitterd?

Terecht stellen de hierboven bedoelde prae-adviseurs o.m. ook de bovenstaande vraag, want het is een feit, dat op het terrein van de industrie weinig wan-klanken worden vernomen, hoewel toch daar de groot-onderneming evenzeer een prominente plaats heeft. Het antwoord op deze vraag is, dat om te beginnen de groot-industrie wegen heeft ingeslagen, waarop de kleine industriele onderneming eenvoudig niet volgen kon, maar waardoor de functie van dien klein-ondernemer ook niet werd aangetast: er heeft hier een *zekere werkverdeling* plaats gehad. Vooral bij de reparatie van tal van groot-industriele producten — men denke aan auto's, radio e.d. — is er voor de industriele klein-onderneming nog volop plaats, zoo ook bij het installeren en veel ander ambachtswerk.

Gansch anders liggen de zaken op het terrein van den kleinhandel. Hier strijden groot- en kleinbedrijf steeds verbitterder en feller om het uitoefenen van *dezelfde functie*. Is er dus voor den klein-nijvere nog ruim plaats op het industriele terrein, op het veld van den detailhandel wordt de klein-ondernemer meer en meer door het grootbedrijf bedreigd en gedeeltelijk weggedrongen.

Dit geheel andere karakter van de verhouding tusschen groot- en kleinbedrijf op het gebied der distributie verleent aan den heerschenden strijd zijn scherpe kanten en verklaart de toenemende verbittering in de rijen der zelfstandige middenstanders. Want, zoo teekenen wij wederom hierbij aan, men vergeet niet dat wij hier zijn terecht gekomen bij een fellen concurrentie-strijd; een strijd voorts, die naar de meening van de eene partij — de zelfstandige middenstand — gestreden wordt met ongelijke wapenen; en dat roept nog te meer verbittering in het leven.

¹⁾ Wettelijke regeling van de verhouding tusschen groot- en kleinbedrijf in den detailhandel — N.V. Noordhollandsche Uitgevers Mij. — Amsterdam.

²⁾ T.a.p. bl. 15.

³⁾ Wettelijke bescherming van het kleinbedrijf — Uitg. Ned. R.K. Middenstandsbond — 's-Gravenhage.

⁴⁾ De bescherming van het zelfstandig kleinbedrijf in den detailhandel — Uitg. Ned. R.K. Middenstandsbond — 's-Gravenhage.

Of die meening juist is, daarover willen wij ons in dit stadium — het etaleeren van de argumenten der aanvallers — nog niet uitspreken, slechts wijzen wij er hier op om de felheid van den huidige strijd beter te doen begrijpen.

Deze laatste opmerkingen voeren ons tevens tot een punt, waarop de bestrijders van het grootbedrijf hun scherpste pijlen richten:

Het beginsel van de oningeperkte concurrentie.

De bestrijders — het zij hier uitdrukkelijk vermeld — erkennen volmondig de zegenrijke werking van den onderlingen wedijver en ook volgens hun inzicht dankt de maatschappij mede hieraan de algemeene verhooging van het welvaartspeil. Maar zij verwijten der vrije concurrentie, dat deze is verworpen tot bandeloosheid, tot een meedoogenloozen strijd ter vernietiging van den tegenstander. Deze ongebondenheid heeft naar het gevoelen dier bestrijders een vernielende uitwerking naar twee zijden: eenerzijds via de absolute vrijheid van vestiging, anderzijds via het benutten van elk concurrentie-middel, ook die welke, zoo al niet oneerlijk, toch unfair kunnen worden genoemd.

Met het vraagstuk van de absolute vrijheid van vestiging behoeven wij ons thans niet meer in te laten; het staat trouwens ook min of meer buiten de, onderwerp van dit artikel, uitmakende verhoudingen. Immers de Vestigingswet Kleinbedrijf heeft hier een ingrijpende wijziging gebracht en al is niet voldaan aan den drang van vele zijden om in de vigeerende regeling het zgn. behoefte-element in te schakelen, de verhoudingen op dit stuk zijn ingrijpend omgebogen in de richting, welke de bestrijders van de absolute vestigingsvrijheid wenschten.

Anders staat het met de concurrentie-middelen. Op dit punt blijft volgens de bestrijders van het grootbedrijf de toestand nog steeds volstrekt onbevredigend. De hier nog steeds ongebreideld heerschende bandeloze vrijheid van concurrentie beteekent volgens hen niet, dat de economisch beter werkzame bedrijven succes boeken, doch wel de minst kieskeurige. Ook voor den verbruiker achten die bestrijders deze toestand van groot nadeel. Immers door de voortdurende prijsonterschiedingen, verlokkelijke aanbiedingen en verkeerde, vaak misleidende voorstelling van zaken verliest de consument volgens hen zijn oriëntatie op de markt volkomen. De aandacht wordt van rationeel koopen afgeleid en overgebracht op gelegenhedaanbiedingen van vaak minderwaardige of overbodige artikelen.

Alles op te noemen, wat volgens de aanvallers van het grootbedrijf ontoelaatbare concurrentie-methoden zijn, is in dit bestek ondoenlijk. Wij volstaan daarom met een enkele greep: speciale aanbiedingen, zg. lok-artikelen, het wegzuigen van consumenten uit de provincie door speciale treinreizen en/of het aanbieden van versnaperingen gratis of tegen belachelijk lage prijzen, cadeaustelsel en kortingwezen en het exploiteeren van lunchrooms, kapperswinkels, postkantoren, reisbureaux e.d. in warenhuizen.

Met nadruk wordt er door de bestrijders van het grootbedrijf op gewezen, dat zij zich niet richten tegen de mededinging als zoodanig, doch tegen de excessen in de concurrentie-middelen. Zij willen niet beweren, dat de vrije mededinging niet zou deugen, al vinden zij in de gevolgen ervan veel om af te keuren — integendeel, zij beschouwen die vrije concurrentie, zoo zij binnen de perken blijft, als gerechtvaardigd en hoogst nuttig. Ook erkennen zij de groote waarde voor het kleinbedrijf van de vrije concurrentie, o.m. ter stimuleering en als kweekplaats van toekomstige leiders in het zakenleven. Een bij herhaling onderstreepen zij, dat zij niet de grootonderneming als zoodanig willen bestrijden, doch alleen de onbeperkte vrijheid van concurrentie.

Geen economische, doch sociale gronden.

Behalve dan de hierboven aangeduide uitwassen

van de onbeperkte concurrentie zien de aanvallers van het grootbedrijf — en zij zeggen dat herhaaldelijk en met nadruk — géén economische motieven voor hun bestrijding van de grootonderneming in de distributie. Zij geven toe — zooals Prof. De Quay in het bovengenoemde prae-advies heel duidelijk zegt — dat men mag aannemen, dat economisch gezien het grootbedrijf voordeelijker functioneert dan het kleinbedrijf, dat men de goederen bij verschillende vormen van grootondernemingen „een weinigje goedkooper” kan betrekken. Maar zij willen uit dit alles niet geconcludeerd zien, dat het terrein nu maar aan het grootbedrijf moet worden overgelaten; zij vinden dit alles géén beslissend motief om zich te verklaren vóór ongelimiteerde uitbreiding van het grootbedrijf, maar zij wenschen, dat *het economisch motief moet worden gesubordineerd aan het sociale.*

Nu zou men kunnen meenen, dat voor een bespreking van sociale motieven dit weekblad niet in de eerste plaats aangewezen is. Waar evenwel Prof. Verrijn Stuart in zijn geschrift ook uitvoerig op de sociale zijde van het vraagstuk ingaat, mogen wij dezen — met de geheele kwestie onverbreekelijk samenhangenden — kant van de zaak bij het bespreken van de argumenten der aanvallers niet verwaarloozen.

De meest principiële beschouwing over den sociale kant van de ons hier bezig houdende aangelegenheid vindt men in een uitvoerig tijdschriftartikel van de hand van Dr. J. van Beurden⁵⁾, waarin o.m. de sociale waarde van het kleinbedrijf en het sociaal belang voor de samenleving worden belicht. T.a.v. het eerste punt wordt o.a. gewezen op het feit, dat de zelfstandige middenstander in zijn zaak de grondslag van zijn maatschappelijke positie vindt en zich daarom dag aan dag, meestal met zijn gezin, voor zijn taak inspannt en gaarne langer en harder werkt dan de loonarbeider. Bovendien ondervinden de loonarbeiders, die er in het middenstandsbedrijf ook zijn, een weldadigen invloed van het milieu: de verhouding tusschen patroon en arbeider is er gunstiger dan in de grootonderneming. Ook vindt de arbeider in het veel afwisselender werk in het kleinbedrijf eerder en meer voldoening. T.a.v. het tweede punt wordt er de aandacht op gevestigd, dat er, juist door het meewerken van de gezinsleden, een gunstige invloed uitgaat van de middenstandszaak op het gezinsleven. De middenstand als klasse tusschen kapitaal en arbeid wordt als een factor van beteekenis voor den socialen vrede geschetst, en de middenstandsonderneming biedt voor den loontrekkende een kans om zich als zelfstandig ondernemer te vestigen; iets, wat blijkens het bekende spreekwoord: beter kleine baas dan groote knecht, nog altijd een sterke bekering voor velen heeft. En tenslotte is de middenstand van groot belang voor de handhaving van orde en rust in de samenleving: iemand, die een eigen zaak heeft en daarin zijn bestaan vindt, is beducht voor alles, wat zijn onderneming in gevaar kan brengen en is niet geneigd op hoop van zegen aan te loopen achter hen, die allerlei radicale hervormingen prediken.

Deze, hier summierlijk geschetste groote sociale beteekenis van den zelfstandigen middenstand nu, vinden de bestrijders van het grootbedrijf een dermate groot goed, dat zij dat niet prijs wenschen te geven of ernstig willen laten benadeelen, en hierin vinden zij nu ook den rechtsgrond voor hun bestrijding van het grootbedrijf.

De rechtsgrond.

Deze rechtsgrond — wij volgen hier nog altijd vrij het hierboven aangehaalde tijdschriftartikel — wordt lang niet algemeen erkend. Er wordt op gewezen, dat zulks in de laatste periode van de vorige eeuw evenmin het geval was, toen de bescherming van de belangen der arbeiders aan de orde was. Er moest vrijheid

⁵⁾ Wettelijke bescherming van het Kleinwinkelbedrijf tegen het Grootwinkelbedrijf — „Bouwen en Streven” d.d. 10-12-'36, Tijdschrift v. d. Ned. R.K. Middenstandsbond.

zijn op economisch gebied; was ook t.a.v. dat vraagstuk de leuze; dan volgde immers de algemeene volkswelvaart vanzelf en men mocht die vrijheid geenszins belemmeren. Maar langzaam aan wijzigde zich het inzicht in breede kringen, en via den weg van machtsvorming dwongen de arbeiders den wetgever bepaalde wettelijke maatregelen ter bescherming hunner belangen te nemen, indruischend tegen de economische vrijheid der ondernemers. Toen dus practisch aan wettelijk ingrijpen ten behoeve der arbeiders niet meer was te ontkomen, werd aan dat ingrijpen a.h.w. een rechtsgrond ondergeschoven.

Dezelfde ontwikkelingsgang is waar te nemen t.a.v. de bescherming van den pachtboer tegen den eigenaar-verpachter van den grond, maar men aarzelt nog t.a.v. den middenstander. En toch, zoo gaat nog steeds de schrijver van het hier geciteerde artikel verder, gaat het in alle gevallen om éézelfde onmiddellijk doel; bescherming van een economisch zwakkere groep tegen een sterkere.

Hoe komt het nu, dat op het terrein van de distributie deze rechtsgrond zoo moeizaam wordt erkend? Het antwoord wordt naar onze meening het best geformuleerd door Mr. Dr. E. Tekenbroek, die in een eenige jaren geleden verschenen artikel⁶⁾ woordelijk het volgende zegt: „Ten aanzien van den middenstand wordt een dergelijke sociale politiek (als met betrekking tot de arbeiders) niet gedreven; globaal genomen kan men zeggen, dat de geestelijke instelling van de Overheid hier te lande ten opzichte van den middenstand nog is die van het liberalisme”. En wij voegen hier onzerzijds bij: terwijl ook de geestelijke instelling van een groot deel van den middenstand zelf hier te lande nog die van het liberalisme is. Heel tekenend te dezen opzichte is het bijvoorbeeld, dat de Koninklijk Nederlandsche Middenstandsbond, de oudste standsorganisatie in den lande, tot voor zéér kort niets moest hebben van eenig overheidsingrijpen in het middenstandszakenleven. Deze bond heeft zich dan ook tot voor luttele weken altijd geheel afzijdig gehouden van de actie voor wettelijke bescherming van het kleinbedrijf. Eerst enkele weken geleden heeft deze organisatie haar houding te dezen opzichte gewijzigd. Dit feit is wel zéér tekenend voor de stemming in middenstandskringen: ook in de kringen van den Koninklijken Bond werd de druk klaarblijkelijk zoo groot, dat men er eindelijk gevolg aan moest geven, en het is wel een bewijs, dat de overtuiging t.a.v. het ons hier bezig houdende vraagstuk zich geducht aan het wijzigen is. Dat blijkt ook uit geluiden uit anti-revolutionairen kring en al evenzeer uit een onlangs door den Vrijzinnig-Democratischen Bond uitgegeven rapport over middenstandsvraagstukken, en in het licht van deze groote activiteit valt het te verstaan, dat de grootwinkelbedrijven er toe zijn overgegaan het bovenbedoelde verweerschrift te doen opstellen.

Wat stellen de bestrijders van het grootbedrijf nu voor?

Thans zijn wij genaderd tot de laatste vraag, die nog beantwoord moet worden om de argumentatie der aanvallers geheel tot haar recht te doen komen.

Reeds dadelijk kan worden gezegd, dat althans van officieele middenstandszijde onredelijke manieren van bestrijding van het grootbedrijf uitdrukkelijk van de hand worden gewezen. In het hierboven genoemde eerste prae-advies wordt met nadruk betoogd, dat de winkelstand geen enkel recht — noch een verworven recht, noch een recht op grond van het algemeen welzijn — heeft om te eischen, dat anderen van de distributie worden uitgesloten. Ook het denkbeeld van speciale belastingen wordt in dat prae-advies volstrekt verworpen; de Overheid zou dan iets moeten gaan doen, waarover de klein-ondernemer zich thans beklaagt, n.l. ongelijke concurrentievoorwaarden scheppen! Bovendien wordt er op gewezen, dat het

⁶⁾ Almitento-nummer van „De Zakenwereld”, 1933.

effect van dergelijke maatregelen tegengesteld is aan de bedoeling: de grootonderneming wentelt de belasting af op de leveranciers en die op hun beurt weer op de kleine afnemers — zoodat juist het tegendeel bereikt wordt van datgene, wat men wenscht. Ook zou een dergelijke maatregel verscherping van den concurrentiestrijd ten gevolge kunnen hebben: de grootonderneming is het wat waard de belasting te verdeelen over een zoo groot mogelijken omzet. En uiteindelijk treft een zoodanige belasting dan weer den consument, en daarmee is de winkelstand ook niet gediend. Wel wordt het pleit gevoerd voor een herziening in dezer voege, dat meerdere gelijkheid van belastingdruk kome bij de vennootschap en de persoonlijke onderneming. Ook het ruwweg beletten van de opkomst van de grootonderneming wordt onverdedigbaar genoemd.

Wat willen de voorstanders van wettelijke bescherming van het kleinbedrijf dan wel? Hierover zijn de meeningen nogal verdeeld.

Het hierboven eerstgenoemde prae-advies stelt zich op het standpunt, dat direct ingrijpen economisch niet te motiveeren valt, wél echter tegenaan van al te sterken uitgroei. Echter wordt dit practisch moeilijk op te lossen genoemd, daarom wenscht men de grootonderneming te ontdoen van dié concurrentie-middelen, welke het gevaar van verdringing van het kleinbedrijf vergrooten. Het prae-advies wenscht door de overheid een geordende concurrentie te laten scheppen, als overgang tot zelfstandig regelende bevoegdheid binnen het raam van elken bedrijfstak afzonderlijk.

Het tweede in den aanvang genoemde prae-advies wenscht echter reeds aanmerkelijk verder te gaan: het wil beperking van het aantal vestigingen, alsook van het aantal te voeren artikelen en beveelt het Engelsche stelsel aan, hetwelk een instantie instelt, die over eventueele uitbreiding heeft te oordeelen.

Het verst gaat het ook hierboven reeds genoemde rapport van den Vrijzinnig-Democratischen Bond, dat beperking van de verdere ontwikkeling van het grootbedrijf naar Zwitsersch model aanbeveelt en eerst een volledige spertijd voorslaat en daarna een vergunningsstelsel wenscht. Een vergunning zou dan slechts moeten worden verleend, nadat is vastgesteld, dat niet reeds door het kleinbedrijf op bevredigende wijze de artikelen worden aangeboden, welke het vergunning vragende bedrijf wenscht te verkoopen, of wel dat op andere gronden aan de oprichting of uitbreiding behoefte bestaat en/of de middenstand niet geschaad wordt. Het rapport meent, dat een periode van 5, hoogstens van 8 jaar voor een dergelijk vergunningsstelsel voldoende zal zijn — na een spertijd van 2 jaar — om den middenstand, die thans aan alle kanten verzwakt is, een adempauze te geven en zich innerlijk te doen versterken, waarna het grootbedrijf dan weer zou kunnen worden vrijgelaten: het zou dan een economisch gesaneerde en versterkte middenstand, mede als gevolg van de Vestigingswet Kleinbedrijf, tegenover zich vinden. Ten slotte wordt een verbod van bepaalde onderdeelen van het tegenwoordige grootbedrijf verlangd: café's, restaurants, lunchrooms, kapperswinkels, postagentschappen e.d.

Parallel met deze voorstellen loopt ook de meening van Dr. Van Muiswinkel in „Antirevolutionnaire Staatskunde” die een tijdelijke belemmering van het oprichten van nieuwe filiaalwinkels in dezen crisistijd „geenszins verwerpelijk” oordeelt en die er op wijst, dat ieder nieuw filiaal van een grootwinkelbedrijf de economische ondergang van ettelijke middenstandsgezinnen beteekent.

Zoo hebben wij dan in het bovenstaande de argumenten leeren kennen van de voorstanders van het treffen van wettelijke maatregelen met betrekking tot het grootbedrijf in den detailhandel, om de formulering van Prof. Stuart te gebruiken. In een volgend artikel willen wij dan datgene, wat genoemde hoogleeraar hiertegenover heeft aangevoerd, nader beschouwen.

Dr. E. J. TOBI.

ONTGINNING VAN IJZER- EN NIKKELERTS OP CELEBES.

Voorkomen van ijzer en nikkel in Nederlandsch-Oost-Indië.

Bij den Volksraad is een wetsontwerp ingediend tot sluiting van een overeenkomst op den voet van Art. 5a van de Indische Mijnwet voor de ontginning van ijzer- en nikkelerts op Celebes in de afdeelingen Loewoe, Boeton, Laiwoei en Poso van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden met de „Mijnbouwmaatschappij Celebes”.

Deze maatschappij zal de reeds door de Gouvernementsopsporingendienst geëxploreerde nikkel- en ijzerertsvelden van Midden-Celebes exploiteeren en daarnaast verdere opsporingen verrichten.

De exploitatie zal in de eerste plaats op de ijzerertsvelden Larona I en Bone-Poetih respectievelijk op pl.m. 15 en 30 km van Lampea, een plaatsje gelegen aan de N.O. kust van de Golf van Bone, de groote Zuidelijke inham van Celebes, geschieden. Dit ijzerertsveld zou 370 m.m. ton erts van gemiddeld 50.5 pCt. ijzer en 0.38 pCt. nikkel bevatten.

Al in de jaren 1923/24 bestonden plannen om het Larona ijzererts te exploiteeren. Door een viertal werken en een stuwdam in de Laronarivier zou men electrischen stroom opwekken en het erts in electrische ovens smelten. Maar in die werken alleen zou een kapitaal van f 12.5 miljoen moeten worden gestoken. De vraag of dit plan rendabel is of niet, moge buiten beschouwing blijven.¹⁾

Omtrent de plannen voor verwerken van dit erts op ijzer en staal door de N.V. Mijnbouw Maatschappij Stannum, een dochtermaatschappij van de Biliton Mij, die in vereniging met het Syndicaat voor Brandstofveredeling Brikcarbo de Mijnbouw Mij. Celebes zal vormen, is niets bekend. Men kan echter wel aannemen, dat zoo tot daadwerkelijke verwerking van het ijzererts mocht worden overgegaan, dit pas na zorgvuldige opsporingswerkzaamheden en kostencalculatie door de Mijnbouw Mij. Celebes zal geschieden. Blijkt dit niet mogelijk, dan zal de maatschappij de terreinen teruggeven, dan wel misschien het erts voor export exploiteeren.

IJzer- en nikkelgehalte der gevonden klei- en ertssoorten.

Het grootste deel van het ertsvoorkomen bestaat uit *middelmatig* klei-erts met ongeveer 50.5 pCt. ijzer- en 0.38 pCt. nikkelgehalte. De bekende Lotharingsche minette van het ijzerertsbekken Metz-Thionville bevat 28 à 34 pCt. ijzer, de Zweedsche magnesiet 72.4 pCt. Wel is gebleken, dat het Celebes klei-erts zich tot briketteering leent, waardoor het ijzergehalte van erts van 48.8 pCt. op ongeveer 57 pCt. kan worden gebracht. Sintering leverde minder gunstige resultaten op.

Sedert het jaar 1923 zijn de methoden tot het concentreren van relatief arm erts belangrijk verbeterd. Zelfs arme ijzerertsen worden thans door het Krupp-Renn Verfahren exploiteerbaar gemaakt. Er bestaat dus een zekere, hoewel niet groote mogelijkheid, dat van het klei-erts een concentraat met een hoog ijzergehalte kan worden gemaakt, dat de kosten van vervoer over zee kan dragen. Want hoogwaardig ijzererts van pl.m. 70 pCt. wordt thans reeds van Malakka naar Japan verscheept. Overigens zijn de grenzen van ijzer en *exploiteerbaar* nikkelerts in verticalen zin (beide ertsen komen in het verweeringspakket van het moedergesteente door elkander voor) vaak moeilijk scherp te trekken, wat bij een nikkelexploitatie

¹⁾ Zie voor bijzonderheden Ir. A. L. ter Braake. Schetsontwerp voor een hoogoven-, staal- en walswerk op Celebes, Verslagen en Mededeelingen betreffende Indische Delfstoffen en hare toepassingen. Ter Braake berekent de kosten per ton staal op f 106.21.

²⁾ Ir. A. L. ter Braake l.c.p. 10—14.

moeilijkheden zou kunnen opleveren, indien derden een ijzerconcessie zouden aanvragen. Ook daarom heeft men dus waarschijnlijk een nikkel- en ijzerconcessie aangevraagd.

Daarnaast zal men ook tot de opsporing en ontginning van nikkelerts overgaan. Dit nikkelerts betreft vooral de voorkomens van Soroaka I, 700.000 ton erts van *gemiddeld* 1.78 pCt. en Boeloe Balang, 320.000 ton erts van *gemiddeld* 1.06 pCt. Het daadwerkelijk gewonnen erts is van grooter nikkelgehalte.

De nikkelmineralen van de bovenste lagen gaan in oplossing en zetten zich af op grotere diepte in spleten en holten, meestal als garnietiet, een nikkelmineraal, dat op Celebes maximum 33.5 pCt. nikkel bevat, maar normaal slechts 7 tot 12 pCt.

Nikkel belangrijker dan ijzer.

Het accent schijnt bij deze concessie-aanvraag vooral te vallen op de nikkel-exploratie en exploitatie; blijkens de in de pers verschenen berichten. Overigens zal de maatschappij een heffing van f 0.40 per ton ijzer en van f 15.— per ton nikkel moeten betalen, welke heffingen varieren en gewijzigd worden, als de gemiddelde nominale prijs der metalen te Londen ten minste 20 pCt. stijgt of daalt. Het vaste recht per ha tijdens de *opsporing* is vastgesteld op f 0.01 voor de eerste vijf jaren, op f 0.02⁵ voor de tweede vijf jaren en op f 0.25 per ha zoodra met de *exploitatie* van een terrein wordt begonnen. Voor het terrein, dat de maatschappij na de eerste vijf jaren aanhoudt, zal bovendien f 0.01⁵ extra per ha betaald moeten worden. Voorts moet de maatschappij aan het gouvernement ¹/₁₀ deel van de winst betalen, zoo deze 10 pCt. of minder bedraagt en ¹/₅ deel van het deel der winst, dat groter dan 10 pCt. is.

Deze regeling lijkt billijk. Het gaat hier om ertsvelden, die vrij afgelegen zijn. Wel zijn belangrijke gegevens bekend omtrent de ontginningskosten door de uitvoerige studie van Adam, waardoor het risico vermindert, maar practische ervaring in dezen nikkelmijnbouw heeft men nog niet.³⁾ Tegenvallers zijn hier niet uitgesloten.

Nikkel is thans na aardolie wel een van de voornaamste strategische grondstoffen. Want de meeste groote mogendheden zijn voor hun nikkelvoorziening geheel of grotendeels van het buitenland afhankelijk. Het wetsontwerp houdt dan ook terdege met de betekenis van nikkel als strategische grondstof rekening, en bevat bepalingen, waardoor de Regeering het nikkel van Celebes ook in oorlogstijd als strategische grondstof kan hanteeren. Het ontwerp vertoont echter een leemte. Daarom is het wenschelijk er iets dieper op in te gaan.

Nikkel als strategische grondstof.

Nikkel, mangaan, chroom en wolfram spelen bij de bereiding van edelstalen een rol van groote betekenis. In verband met den bewapeningswedloop is de vraag naar deze niet-ijzer metalen dan ook zeer sterk gestegen. Eveneens spelen zij een belangrijke rol bij de fabricage van de edelstalen, die noodig zijn voor de vervaardiging van de installaties voor de fabricage van synthetische brandstoffen uit steenkool, die aan hooge temperaturen en druk weerstand moeten kunnen bieden.

Geen der groote mogendheden heeft in eigen land echter een voldoende groote nikkelproductie. Wel heeft Frankrijk in Nieuw-Caledonië een zeer belangrijk ertsveld in exploitatie en is Canada, uit welk land Engeland zijn productie betreft, de grootste nikkelproducent ter wereld. Beiden moeten nikkel en erts echter over zee invoeren. Duitschland heeft in

³⁾ J. W. Adam, Over de resultaten eener proefontginning van nikkelerts nabij Soroako. Jaarboek Mijnwezen Nederlandsch-Indië. Verhandelingen I 1920 p. 201.

1938 ongeveer 22.000 ton nikkelerts (pl.m. 11.000 ton nikkel) moeten importeerden, hoofdzakelijk uit Canada en Burma, ondanks het feit, dat men in Duitschland groote vorderingen gemaakt heeft in de vervaardiging van metaalalliages en nieuwe werkstoffen.

Ook Japan moet zijn nikkel voor een groot deel van het buitenland betrekken. Het is dan ook niet te verwonderen, dat Japan voor de nikkelvoorkomens van Midden-Celebes groote belangstelling heeft, wat wel gebleken is uit het feit, dat het Binnenlandsch Bestuur medio 1937 ontdekte, dat simpele Japansche winkeliers in die streken, in werkelijkheid Japansche mijningenieurs waren, die in hun omgeving naar nikkelertsen zochten, en reeds heel wat materiaal ter analyseering naar hun vaderland hadden opgezonden.

Ook Italië beschikt niet over nikkel. Amerika kan echter zijn nikkelbehoefte in Canada dekken. Zijn oorlogsbehoefte bedraagt voor defensie en burgerbevolking samen 48.000 ton, dus ruim drie maal zoo veel als de ertsvelden van Soroako I en Boeloe Balang samen aan nikkel bevatten. Wanneer men echter in aanmerking neemt dat de heele wereldproductie aan nikkel in 1935 ongeveer 75.000 ton bedroeg, *dus ongeveer 1 1/3 van wat Amerika alleen* in oorlogstijd gedacht wordt noodig te hebben, (in 1938 bedroeg de wereldproductie ongeveer 93.000 ton), dan is het wel duidelijk, dat nikkel een strategische grondstof van de eerste orde is. Die grondstof wordt voor een zeer groot deel door Engeland gecontroleerd. Want de oppermachtige groep International Nickel Corporation of Canada—Mond Nickel Company, voorziet thans in meer dan 85 pCt. van de wereldbehoefte aan nikkel.

Zij beschikt over de rijke mijnen in het Sudbury-district in Canada en heeft nikkelconcerns in Finland, Noorwegen en elders onder haar controle weten te krijgen. Duitse schrijvers stellen dan ook de Engelsche nikkel-strategie op een lijn met de Britsche petroleum-strategie.

Ook wij hebben tijdens den oorlog aan den lijve ondervonden welke betekenis nikkel als strategische grondstof heeft. Tijdens den wereldoorlog annuleerde Duitschland in 1914 al zijn leveringscontracten van wapens en munitie, die met ons vóór den oorlog waren gesloten. In 1915 was echter de behoefte aan nikkel en chroom zoo hoog gestegen in Duitschland, dat het in 1916 beloofde 16 houwitsers van 15 cm te zullen leveren, mits wij daarvoor nikkel in ruil gaven. Wij kochten toen nikkel in Amerika op. Doch Engeland hield het schip waarin het nikkel vervoerd werd aan, nam het nikkel in beslag, waarop Krupp weigerde het geschut te leveren.⁴⁾

Het belang van Nederland bij strategische grondstoffen.

Voor al voor een land als Nederland, dat zelfstandigheidspolitiek wenscht te voeren en dus neutraal wil blijven, zijn strategische grondstoffen van de grootste betekenis. Een voorbeeld moge dit verduidelijken.

Tijdens den wereldoorlog hadden wij practisch een kinine-monopolie. Noch onze kinine, noch onze tin, noch onze kapok enz. hebben wij echter als strategische grondstoffen gehanteerd. Wel zeer typeerend is de volgende Engelsche uitspraak... *practically the whole of the quinine for all the Allies was coming from the Dutch Indies. We were absolutely in the grip of Holland, and if she had chosen to exercise the power she had over us, if she had said: „You are overriding all the recognised laws, that concern the treatment of neutrals, we will bring great pressure*

⁴⁾ N. Bosboom: In moeilijke omstandigheden p. 124.

⁵⁾ Arnold Forster. Maritime Law and Economic Pressure. Journal of the Royal United Service 1925 p. 457.

equally to bear on you, she had the power to do so.”⁵⁾

Natuurlijk kan een neutrale kleine staat niet in alle gevallen een onbeperkt gebruik van zijn strategische grondstoffen maken om zich te verweren tegen den economischen druk van een machtigen oorlogvoerende. Maar tal van situaties zijn denkbaar, waarin dit wel kan en waarin een staat, die zelfstandigheidspolitiek wil voeren zijn strategische grondstoffen kan hanteeren in het belang van zijn grondstoffen- en voedselvoorziening. Dan dient men echter steeds over de grondstoffen te kunnen beschikken en moeten zij liefst in loco zijn opgeslagen. Binnen dat kader dienen de uit te geven nikkelconcessies te worden bezien.

Nikkelvindplaatsen be-oosten Straat Makassar.

Thans werken op Celebes de „Mijnbouwmaatschappij Celebes” in Midden-Celebes en de „Oost-Borneo Maatschappij” in Zuid-Oost Celebes. Deze laatste maatschappij heeft daar reeds drie jaren opsporingen verricht. Een proefzending van 20.000 ton erts van pl.m. 1 1/2 pCt. nikkelgehalte werd via Bremen en Hamburg naar de firma Krupp te Essen afgescheept, ten einde ervaring op te doen omtrent de winning van het metaal uit de arme erts van Pamalää, naar een methode waarop de firma Krupp gespecialiseerd is.

Bij die beide maatschappijen zal het niet blijven. In het deel van onzen Archipel ten Oosten van Straat Makassar komen peridotiet-massieven en serpentijnen voor, de moedergesteenten der nikkelertsen van Celebes en Nieuw-Caledonië. De nikkelmineralen garnieriet en chrysopraas vallen door hun kleur ook aan niet-vaklieden snel op. Maar „nikkel-chocolat”, zooals de Franschen het bruine erts, met aardachtig voorkomen noemen, valt den niet-specialist niet dadelijk op en het is mogelijk dat in de Groote Oost en op Nieuw-Guinea nog nikkel-vindplaatsen zullen worden aangetroffen. Professor Caron wees er reeds op, dat waar peridotieten en serpentijnen gevonden worden in onzen archipel en waar zij bedekt zijn door een dikke verweeringsdeklaag de potentiële mogelijkheid bestaat voor het vinden van exploiteerbare nikkelertsen.⁶⁾

Nederlands positie ten opzichte van de te verlenen concessie.

De Regeering heeft nu met de betekenis van nikkel als strategische grondstof op de volgende wijze rekening gehouden. Volgens art. 16 is de Gouverneur-Generaal bevoegd overdracht van een deel of van de geheele concessie aan derden „zonder opgaaf van redenen” te weigeren, terwijl volgens art. 19 sub b de overeenkomst wordt ontbonden als de „statutaire bepalingen der Maatschappij, strekkende tot handhaving van het nationaal karakter der onderneming, uitsluitend ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal, een toepassing vinden, welke met de strekking dier bepalingen onverenigbaar is.” Voorts is de maatschappij in gevolge art. 13 (7) verplicht medewerking te verlenen ten aanzien van defensieaantregelen.

Intusschen moet men, om nikkel als strategische grondstof te hanteeren, daarover de absolute beschikking hebben. Nu worden bij de winning van nikkel uit de ertsen, deze ertsen eerst geroost, daarna in lage hoogovens met een toeslag verwerkt, waarbij dan een concentraat, de „nikkelmatte” wordt gewonnen, waarvan het gehalte al naar de samenstelling van de ertsen tot 36 à 55 pCt. kan worden opgevoerd, zonder dat in de slakken te veel nikkel verloren gaat.

⁶⁾ Prof. Caron. De Ingenieur 1939. p. M 3. Vooral onder dikke pakketten leemerts, die ontstaan zijn uit de verweering van het moedergesteente, is de kans voor het aantreffen van goede ertsen groot, wanneer het geheele verweeringspakket boven den grondwaterspiegel ligt.

Uit de zoo verkregen nikkelmatte wordt dan op verschillende wijzen, afhankelijk van de samenstelling van het concentraat (gehalte aan zwavel, arsenicum, silicium enz.) de ruwe nikkel gewonnen. Deze wordt tenslotte nog geraffineerd.

In beginsel zal de Maatschappij of nikkelmatte — of wat waarschijnlijk is nikkel-maken, daar de transportkosten op het relatief arme erts te zwaar zullen drukken. Indië heeft dus in oorlogstijd over deze strategische grondstoffen de beschikking. Nederland kan daarentegen de nikkel en nikkelmatte die in Indië zijn, slechts in sommige gevallen ten bate van het moederland hanteeren. Zijn echter de nikkel of de nikkelmatte in Nederland beschikbaar, dan kan van deze stoffen een veel ruimer gebruik gemaakt worden.

Overigens zal het staal-wals bedrijf van de „Koninklijke Hoogovens”, dat eerlang zal verrijzen een zekere behoefte aan nikkel hebben, waarin te allen tijde moet kunnen worden voorzien.

Nu hebben wij in Nederland de „N.V. Nederlandsche Nikkel Maatschappij” te Amsterdam, een der weinige nikkelraffinaderijen ter wereld, welk bedrijf nog bij het uitbreken van een conflict over een zekeren voorraad ruw nikkel, geraffineerd nikkel en nikkelgeeringen zal beschikken.⁷⁾ Nederland zou echter over nog meer nikkel beschikken, indien het ruwe nikkel of eventueel de nikkelmatte van Celebes in Nederland verwerkt werd. Ook voor Indië is deze verwerking hier te lande indirect van beteekenis, omdat het Indische leger ten deele nog vanuit Nederland bewapend wordt. Maar ook voor de Mijnbouwmaatschappij Celebes zou deze verwerking in Nederland in de toekomst van beteekenis kunnen worden, omdat Indië geen internationale metalenmarkt heeft, waar het nikkel zoo voordeelig mogelijk kan worden verkocht.

Nederland's positie op de internationale metaalmarkt.

Daarentegen begint Nederland geleidelijk aan een bijzondere positie in den internationalen metaalhandel te krijgen. Dochtermaatschappijen van Deutsche metaalfirma's uit Frankfurt, Keulen enz. hebben zich hier te lande gevestigd. Behalve om de voor internationale metaalaffaires zoo hinderlijke Deutsche deviezenbeperking te ontgaan, is dit ook om andere redenen geschied. Voorts heeft de Arnheemsche Tinsmelterij bijgedragen tot de ontwikkeling van den Nederlandschen tinhandel, zij het dan ook dat daarnaast nog andere oorzaken hebben gewerkt. Stellig zou een nikkel-smelterij of raffinaderij in Nederland aan den afzet van het product ten goede komen.

Er bestaat dus een mogelijkheid, dat de bedrijfsbelangen van de Mijnbouw Maatschappij Celebes parallel met de staatsbelangen loopen.

Het is echter de vraag, of het opzetten van een smelterijbedrijf in Nederland op basis van een verwachte totale nikkelhoeveelheid van 15.000 ton loonend zou zijn. Natuurlijk zou dit veranderen, indien de opsporingswerkzaamheden in den Archipel nieuwe ertsvelden opleverden. Art. 13 (5) laat het van de gezonde bedrijfsvoering afhangen of op Celebes nikkelmatte wordt gewonnen. Maar nikkelmatte is als strategische grondstof van veel minder beteekenis dan nikkel zelf.

Want niet in ieder land is men ingesteld op de verwerking van de nikkelmatte der silicaatertsen van Celebes.

Het is dus van zeer veel grooter beteekenis voor den staat, dat nikkel gewonnen wordt in plaats van nikkelmatte. Of het voor de maatschappij voordeliger is om matte of nikkel te winnen op Celebes, is

⁷⁾ Volgens de gegevens van Van Nierop en Baak over Naamlooze Vennootschappen houdt de maatschappij zich bezig met de fabricage, be- en verwerken, import en export en groothandel in nikkel, legeringen daarvan en andere metalen.

echter van tal van factoren afhankelijk. Maar het is wel duidelijk, dat hier ook met staatsbelangen rekening dient te worden gehouden.

De plaats van het verwerkingsbedrijf in de gedachte concessievoorwaarden.

Nu luidt Art. 13 (5) van het ontwerp:

„De Maatschappij verbindt zich om, indien dit in overeenstemming is te brengen met de opvattingen van een goede bedrijfspolitiek de gewonnen delfstoffen in Nederlandsch-Indië tot metaal en/of halfproduct te verwerken.”⁸⁾

Daartoe zal door de Maatschappij overleg moeten worden gepleegd met het Hoofd van het Mijnwezen. Zoo men het echter niet eens kan worden over de wijze van exploitatie zullen partijen zich onderwerpen aan een scheidsrechterlijke uitspraak van drie scheidsmannen. De procedure van deze arbitrage is in Art. 20 omschreven.

Volgens dit artikel wordt dan de verwerking van het erts, hetzij op nikkel, hetzij op halfproduct *uitsluitend beheerscht door opvattingen van gezonde bedrijfspolitiek. Redenen van staatsbelang kunnen hierop geen invloed uitoefenen.* Een dergelijke reden valt volgens de redactie van dit vijfde lid van Art. 13 niet onder de arbitrale uitspraak van Art. 20.

Natuurlijk kunnen de belangen der maatschappij parallel loopen met die van het Koninkrijk en zijn Overzeesche Gewesten. Maar het is ook mogelijk dat het in bepaalde gevallen voor de maatschappij voordeliger is, indien zij met de staatsbelangen geen rekening houdt.

Nu is er geen reden om te twijfelen aan den goeden wil van de dochtermaatschappij der Biliton Mij. om het staatsbelang te dienen, (vooral niet, omdat de plaatselijke verwerking op ruw of geraffineerd nikkel voor haar economisch het meeste gewenscht lijkt), tenzij zij daardoor zeer ernstig financieel nadeel zou lijden.

Evenzoo zou een Regeeringspolitiek te veroordeelen zijn, waarbij aan het jonge bedrijf zoodanige bedrijfsvoorwaarden zouden worden opgelegd, waarbij een redelijke winstmogelijkheid zou zijn uitgesloten. Maar tusschen deze beide uitersten is een breede marge, waarbinnen het mogelijk is de staatsbelangen en de bedrijfsbelangen met elkander in evenwicht te brengen. De juridische basis zou daartoe geschapen kunnen worden, indien men de eerste zinsnede van Art. 13 (5) zou doen luiden:

„De Maatschappij verbindt zich om, *indien het staatsbelang dit eischt*” en indien dit in overeenstemming is te brengen met de opvattingen van een goede bedrijfspolitiek, de gewonnen delfstoffen in Nederlandsch-Indië tot metaal en/of halfproduct te verwerken.”

Deze wijziging is ook daarom noodig, omdat het niet gewenscht is een antecedent te scheppen voor later uit te geven concessies. Bij de Oost-Borneo-Maatschappij is dit niet geschied. In hoeverre dit nikkelbelang door Krupp wordt gecontroleerd is niet bekend.

Dat, gelet op de groote beteekenis van nikkel als strategische grondstof Krupp er zeer groot belang bij heeft dit nikkelvoorkomen te controleeren, is echter duidelijk. In alle gevallen is het gewenscht dat de Regeering in de toekomst zelf de controle over de in Indië geproduceerde nikkel behoudt. Het is dan ook een verheugend feit, dat zij blijkens het wetsontwerp een open oog heeft gehad voor de beteekenis van nikkel als strategische grondstof.

Dr. W. K. H. FEUILLETAU DE BRUYN.

⁸⁾ Cursivering van den schrijver.

BEHOORT DE PACT TOT DE „ONMISBARE PRODUCTIEKOSTEN”?

De Landbouw-Crisiswet 1933 schrijft in art. 7 voor, dat bij het bepalen der steunbedragen de „onmisbare productiekosten” als grondslag moeten worden genomen. De vraag dringt zich nu op, in hoeverre de pacht ook tot de „onmisbare productiekosten” moet worden gerekend.

De quantitative betekenis van het vraagstuk.

Uit de gegevens van de landbouwboekhoudbureaux blijkt, dat het bedrag, hetwelk door de landbouwbedrijven aan pacht wordt betaald, een zeer aanzienlijk deel van de totale uitgaven bedraagt. De onderstaande tabel geeft gemiddelde cijfers van een groot aantal bedrijven in Nederland gedurende de laatste jaren.

	Aantal bedrijven	Uitgaven in gld. p. h.a.		Percentage pacht van totale uitgaven
		Totaal	Pacht of geschatte pacht-prijs	
1927/1928	2143	444	112	25,2
1929/1930	3167	472	108	22,9
1930/1931	3651	390	102	26,2
1931/1932	4288	345	86	24,9
1932/1933	4832	282	71	25,2
1933/1934	5370	270	68	25,2
1934/1935	5934	261	65	24,9
1935/1936	6389	251	64	25,5
1936/1937	5549	256	63	24,6

Bron: Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw, 1938, No. 2, tabel C.

Hoewel het absolute bedrag, dat aan pacht betaald wordt, in den loop der jaren sterk is gedaald, is het opmerkelijk, dat het procentuele aandeel van de pacht in de totale uitgaven vrijwel constant blijft. Dit percentage blijkt gemiddeld voor Nederland ongeveer 25 te bedragen. Uit meer gedetailleerde gegevens, die wij hier kortheidshalve niet weergeven, kan men berekenen, dat de uitgaven voor pacht in de kleistreken gedurende de genoemde jaren 28 à 30 en op de zandgronden ongeveer 20 pCt. hebben bedragen. Uit deze cijfers spreekt duidelijk de quantitative betekenis van het aangeroerde vraagstuk.

Bruto-pacht en netto-pacht.

Pacht is de vergoeding, die de agrarische producent betaalt voor het gebruik van den cultuurgrond met de gebouwen en andere duurzame installaties. Het is dus de beloning voor het gebruik van het vaste kapitaal in den landbouw.

De pacht is evenwel geen netto-opbrengst van den grond; het is een bruto-bedrag. Verschillende kosten moeten er worden afgetrokken om het netto-inkomen van den grondeigenaar te bepalen. Zoo betaalt de grondeigenaar in den regel de grondbelasting, lasten van publiekrechtelijke lichamen, kosten voor onderhoud en verzekering, terwijl uit de pacht ook periodieke vernieuwingen moeten worden bekostigd.

In de reeds genoemde publicatie van de Directie van den Landbouw treffen wij over het jaar 1936/1937 gegevens aan over de opbrengst van een aantal bedrijven, gerangschikt volgens een drietal gezichtspunten. In de eerste plaats naar het gebied, in de tweede plaats naar de grootte der bedrijven en ten derde herleid tot eigendom en pacht. Bij de herleiding van de bedrijven tot eigendom wordt de pacht niet van de opbrengst afgetrokken, maar worden wel de grondbelasting, lasten van publiekrechtelijke lichamen, kosten van onderhoud en verzekering en afschrijving in rekening gebracht. Bij de herleiding van de bedrijven tot pacht wordt de betaalde pacht — dus de bruto-pacht — in mindering van de opbrengst gebracht. De verschillen tusschen de netto-opbrengsten in geval van eigendom en pacht zijn gelijk aan de netto-pacht in de betrokken groep bedrijven.

Hoewel men sommige cijfers met eenige reserve zal moeten beschouwen, daar zij het gemiddelde vormen van een klein aantal bedrijven, geeft deze tabel toch

Netto-pacht per ha in Guldens¹⁾.

1936/37	Grootte der bedrijven				
	1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	50 en meer ha
<i>I. Zeeklei.</i>					
Zuiver akkerbouw....	59,69	76,71	68,47	67,03	53,52
Overwegend akkerbouw		56,51	50,19	61,90	58,31
Gemengd bedrijf.....		46,06	45,29	48,94	47,37
Overwegend veeteelt...			46,90	53,33	
Zuiver veeteelt.....			52,85	47,39	
<i>II. Rivierklei.</i>					
Overwegend akkerbouw			62,09		
Gemengd bedrijf.....	31,21	59,65	60,61	46,58	
Overwegend veeteelt...		65,37	48,67	41,43	
Zuiver veeteelt.....	24,95	37,72	59,32		
<i>III. Weidestroken.</i>					
Gemengd bedrijf.....			43,96		47,98
Overwegend veeteelt...		60,65	41,88	40,78	
Zuiver veeteelt.....	115,28	48,91	47,69	46,90	
<i>IV. Zandgronden.</i>					
Zuiver akkerbouw....				27,51	
Overwegend akkerbouw	34,40	37,45	32,16	40,65	
Gemengd bedrijf.....	33,97	29,16	40,98	35,73	
Overwegend veeteelt...	48,48	34,93	30,72	34,29	
Zuiver veeteelt.....		39,33	52,24	46,68	

¹⁾ Berekend uit tabel E en F van voorgenoemde publicatie.

een vrij nauwkeurig overzicht. De netto-opbrengst van den grond blijkt zeer uiteen te loopen. De vruchtbare kleigronden leveren een veel hogere netto-pacht op dan de zandgronden. De laagste netto-pacht per groep bedraagt ongeveer f 30 per ha. Dit cijfer is evenwel een gemiddelde. Ook de kwaliteit der zandgronden vertoont nog vele gradaties. Zoo blijkt voor bepaalde gebieden in Drenthe, Overijssel, Gelderland en Noord-Brabant²⁾ de gemiddelde netto-pacht nog belangrijk lager te zijn dan f 30; in Overijssel en Noord-Brabant zelfs beneden f 20 per ha. Ook dit zijn gemiddelden. Het moet daarom niet onwaarschijnlijk geacht worden, dat op de „grens der bebouwing” in Nederland de netto-pacht zeer laag of zelfs nihil is.

Is pacht een kostenbestanddeel?

In hoeverre de pacht nu tot de „onmisbare productiekosten” moet worden gerekend, hangt af van de periode, die men beschouwt en uiteindelijk van de doelstelling der agrarische politiek.

Hecht men aan het blijven voortbestaan van een productie-apparaat geen waarde en is het de bedoeling om alleen *voorloopig de productie nog op gang te houden*, dan is het voldoende, dat de variabele kosten worden goedge maakt. Kosten, die in het verleden zijn gemaakt spelen geen rol. Het vaste kapitaal behoeft geen beloning te ontvangen, noch is het noodig in den vorm van afschrijving iets op zij te leggen voor herinvestatie. Tot op zekere hoogte is het mogelijk de grond uit te mergelen door roofofbouw. In dit extreme geval is de pacht — met uitzondering van enkele lasten — geen kostenfactor.

Wil men het agrarisch productie-apparaat *in den bestaanden omvang in stand houden*, dan is het aspect geheel anders. In stand houden wil zeggen, dat door herinvestatie het vaste kapitaal voortdurend op peil wordt gehouden. Afschrijving, onderhoud en verzekering zijn zonder meer kosten. Het verschil tusschen bruto-pacht en netto-pacht behoort dus in dit geval geheel tot de „onmisbare productiekosten”.

Evenwel moet ook een deel der netto-pacht tot de „onmisbare productiekosten” worden gerekend. Herinvestatie veronderstelt, dat het geïnvesteerde kapitaal rente opbrengt. Indien het vaste kapitaal geen netto-pacht ontvangt, zal er geen prikkel bestaan om

²⁾ Vergelijk tabel G en H van meergenoemde publicatie.

de eigenaars tot vervanging van oude gebouwen, versleten installaties, uitgewerkte grondverbeteringen enz. te bewegen.

Als karakteristiek van het vaste kapitaal in den landbouw wordt vaak genoemd, dat het niet omloopt, of, wat op hetzelfde neerkomt, een oneindig langen omlooptijd heeft. Geheel juist is dit niet. Het kapitaal, gestoken in gebouwen, dat men veilig op $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{5}$ van het totaal kan schatten, valt hier reeds niet onder. Eveneens zijn hieronder niet begrepen bepaalde grondverbeteringen, zooals bijv. een drainage. In de boekhouding vinden deze feiten dan ook hun weerslag in de toepassing van afschrijving op deze investeringen. Verder is een deel van het vaste kapitaal in den grond, die door voortdurend goede bebouwing en bemesting op peil wordt gehouden, door roofbouw gedeeltelijk vrij te maken; een proces, dat bij het niet beloonen van het geïnvesteerde kapitaal niet geheel denkbeeldig behoeft te zijn.

Wat na aftrek van de rente voor het omlopend deel van het vaste kapitaal van de netto-pacht overblijft, is geen kostenfactor bij een *bestaand productie-apparaat*. Het hier bedoelde overschot van de netto-pacht — dat men zuivere grondrente zou kunnen noemen — is een belooning voor natuurgaven en investaties, die een oneindigen levensduur bezitten. In vele gevallen zullen dit in ons land *kapitaalinvestaties* zijn. Men denke hierbij slechts aan de vele droogmakerijen, polders en ontginningen.

Het bestaan van een zuivere grondrente is geen onmisbare voorwaarde voor het laten deelnemen van het niet-omlopende kapitaal aan de agrarische productie, tenzij de betrokken kapitaalgoederen een andere en meer rendabele toepassingsmogelijkheid bezitten bij een ander landbouwsysteem of buiten den landbouw.

De mogelijkheid bestaat, dat bij extensieve bebouwing of beweiding de grond toch een zuivere grondrente afwerpt. Ook is er in ons dichtbevolkt land veel belangstelling voor grond, die kan dienen voor recreatie-doeleinden en bouwterrein.

Deze toepassingsmogelijkheden moeten in het algemeen zeker niet te hoog worden aangeslagen. Zij zijn uit den aard der zaak hoofdzakelijk beperkt tot bepaalde streken en grondsoorten. Het zijn evenwel juist de schralere gronden — hoofdzakelijk woeste gronden en boschgronden —, die uit dezen hoofde een grondrente genieten. Het ligt voor de hand om aan te nemen, dat deze grondrente tevens het minimum-bedrag is aan zuivere grondrente, dat voor de cultuurgrond valt onder de „onmisbare productiekosten”.

Indien evenwel de agrarische productie niet tot den bestaanden omvang zal blijven gelimiteerd, maar beoogd wordt de *oppervlakte cultuurgrond uit te breiden*, valt ook de zuivere grondrente niet buiten de „onmisbare productiekosten”. Immers niemand zal bereid zijn kapitaal te investeren in nieuw land, dat door inpoldering, ontwatering en ontginning moet worden gewonnen, indien de reeds in cultuur zijnde grond geen zuivere grondrente oplevert.

Een natuurlijke tendens is zelfs, dat de zuivere grondrente toeneemt, daar men kan aannemen, dat de ontginning van woeste gronden voortdurend meer kosten meebrengt. De gronden, die met de geringste kosten kunnen worden herschapen in cultuurgrond, komen natuurlijk het eerst aan de beurt. Indien de Overheid geen belangrijke subsidies gaf voor ontginningen en ontwateringen ter bestrijding van de werkloosheid, zou bij de tegenwoordige hoogte van de zuivere grondrente wel zoo goed als geen uitbreiding van den cultuurgrond plaats vinden. Ook de opbrengst van den grond in de Wieringermeer is bij lange na niet in staat een normale rente van het geïnvesteerde kapitaal op te brengen³⁾.

Uit deze analyse blijkt, dat het niet aangaat de pacht een zuiver „rent”-karakter toe te kennen en

³⁾ F. van Heek, Economische en sociale problemen van de Wieringermeer. Alphen a/d. Rijn, 1938.

de pacht enkel te zien als overschot en niet als kostenfactor. De pacht bevat beide elementen.

De recente stijging der pachtprijzen.

Hoewel wij in het bovenstaande speciaal het kostenkarakter hebben belicht, moet ook de volle nadruk gelegd worden op het feit, dat pacht tevens voor een deel restinkomen is. Als zoodanig heeft zij sterk de neiging de verbetering van de bedrijfsuitkomsten te absorbeeren.

Gedurende het laatste jaar hoort men herhaaldelijk berichten over stijging van de pachtprijzen. Veel cijfers zijn ons hierover nog niet bekend, maar het verschijnsel wordt algemeen als vaststaand aangenomen. Ten deele wordt de stijging der pachtprijzen toegeschreven aan de verwachte inwerkingtreding van de Pachtwet, die waarschijnlijk pachters aanleiding heeft gegeven zich door een hoog bod van een bedrijf te verzekeren met de stellige hoop, dat na eenigen tijd de pacht lager zal worden gesteld onder de nieuwe regeling. Maar ook het feit, dat de geldelijke opbrengst der landbouwproducten in 1937/1938 hooger was dan in de voorgaande jaren, zal de stijging der pachtprijzen ongetwijfeld bevorderd hebben. Er zijn zooveel gegadigden voor een pachtboerderij in Nederland, dat de pachters door onderlinge concurrentie gedwongen zijn genoeg te nemen met een karige belooning.

Er bestaat alle aanleiding de agrarische producenten een belooning voor hun arbeid te doen toekomen, die in een redelijke verhouding staat tot de belooning van de producenten in andere takken van bedrijf. De moeilijkheid is evenwel, dat een verbetering der prijzen van landbouwvoortbrengselen slechts in hoofdzaak den boeren ten goede komt, die tevens eigenaar van den grond zijn. De pachters — wier aantal en totale oppervlakte door hun geëxploiteerde grond ongeveer gelijk is aan dat van de eigen boeren — werden tot voor kort onder de vrije werking van vraag en aanbod genoodzaakt een groot deel van de stijging der bedrijfsuitkomsten af te staan aan den grondeigenaar.

De nieuwe pachtwet, die op 1 Nov. 1938 in werking is getreden, eischt, dat de voorwaarden van de pacht-overeenkomst een „redelijk bestaan” van den pachter mogelijk maken. Deze bepaling opent de mogelijkheid te bewerkstelligen, dat de pachters een ruimere belooning ontvangen en te verhinderen, dat een verbetering in de bedrijfsresultaten voornamelijk ten goede komt aan de verpachters.

Conclusie.

Bij het vaststellen der steunbedragen moet tot op zekere hoogte rekening worden gehouden met de pacht als „onmisbare productiekosten”. Het is moeilijk scherp vast te stellen hoe hoog het economisch voldoende peil van de pacht ligt. Opmerkelijk is, dat de uitgaven voor pacht vanaf 1927/28 in de achterevolgende, verliesgevende jaren evenredig zijn gedaald met de totale uitgaven en niet tot nihil. Misschien ligt hierin een aanwijzing, dat voor de grensbedrijven de pacht in deze jaren zoo goed als geheel uit kostenbestanddeelen bestond.

Een aanzienlijke verlaging van de pacht beneden het niveau van de jaren 1934 tot 1937 zou waarschijnlijk bezwaren medebrengen voor het intact houden van een goed geoutilleerd agrarisch productie-apparaat. Bovendien zouden ongetwijfeld groote moeilijkheden ontstaan voor het landbouwcrediet.

Een stijging van de pacht is echter ook niet noodzakelijk voor het handhaven van de productiviteit van den landbouw. Ter uitbreiding van cultuurgrond is een systeem van subsidiëring van ontginningen maatschappelijk voordeliger, dan een hoogere pacht over de geheele linie als stimulans. Zoolang de rendabiliteit van den landbouw met behulp van Overheidsingrijpen tot stand moet worden gebracht, moet een stijging der pacht ongewenscht worden geacht.

J. HORRING.

HET EERSTE RESULTAAT DER KAPOK-ORDENING.

In ons vorig artikel hebben wij in groote lijnen op de gevaren van de kapok-ordening gewezen; wij willen thans nagaan hoe de gang van zaken is geweest. In 1935 werd de Ned.-Indische Vereeniging van Kapokexporteurs (N.I.V.K.E.) opgericht, wier werkzaamheid haar zwaartepunt vond in de uit de quota-verdeeling voortgekomen prijspolitiek. Men kwam tot de vaststelling van minimum-prijzen, een vaststelling die na raadpleging van de departementale instanties geschiedde. Hier komt het logische verlengstuk op het gevaarlijke pad der ordening. Formeel was het een vrijwillige overeenkomst tusschen de exporteurs en daarom zou de Regeering wel elke verantwoordelijkheid in deze kunnen verwerpen, ware het niet, dat het zich houden aan deze minima als vereischte werd en wordt gesteld om uitvoervergunning te krijgen.

Van medio 1935 tot medio 1937 heeft de kapok-situatie zich bijzonder gunstig ontwikkeld, op het laatste tijdstip bedroeg de voorraad in Ned.-Indië nog ongeveer 6.000 ton; de binnenlandsche prijzen stegen van f 25 tot f 40 per quintaal. De opleving in de Vereenigde Staten had een groote uitbreiding van de vraag tengevolge, welke niet alleen het verbruik, doch ook speculatieve oogmerken en de voorraadvorming diende; in Amerika werd gevreesd, dat Ned.-Indië niet aan de behoefte zou kunnen voldoen. Tegen 6.904 ton in 1934 werden in 1935 en 1936 resp. 12.333 en 14.825 ton naar Amerika uitgevoerd, doch in 1937 begon de zaak zich minder gunstig te ontwikkelen. De conjunctuur-omslag in de Vereenigde Staten en de wetenschap, dat een tekort niet behoefde te worden gevreesd, leidden — mede door de groote voorraden in de Unie — tot een vermindering van de uitvoeren daarheen. Vanaf October 1936 tot April 1937 lag de pariteit der prijzen in Amerika boven de minima op Java ¹⁾, zoodat deze feitelijk alleen betekenis hadden als belemmering voor den uitvoer naar elders.

De ordening werkte aanstekelijk op sommige exporteurs en deze kochten zelfs kapok tot hoeveelheden, welke ver buiten verhouding stonden tot de hen nog ter beschikking staande licenties. Niet alleen in de voorraadvorming kwam het optimisme tot uiting, doch ook in het opschroeven van den prijs, tengevolge waarvan een groote vaste order voor een technische toepassing van kapok (isolatie-industrie) voor Java verloren ging ²⁾. In het buitenland poogde men den indruk te wekken, dat Java vrijwel was uitverkocht, aan welke politiek de Kapok-Centrale door publicatie der werkelijkheid een einde maakte.

Later kwam stagnatie in den uitvoer en zou het dus normaal zijn geweest te pogen het verlies aan den eenen kant te compenseeren door grooteren uitvoer — met behulp van een prijsverlaging — naar elders; weliswaar werd deze mogelijkheid van compenseerende afzetverruiming door verschillende instanties ontkend, doch het feit, dat bijv. op de Europeesche markten de saigon, die een paar cents lager noteerde, haar

¹⁾ Vgl. Memorie van Toelichting op voorstellen Gouvernement tot wijziging van de begrooting van het Kantoor voor den Handel en G. J. Schimmel „De ontwikkeling van de kapoksituatie in de laatste jaren” in het „Economisch Weekblad van Ned.-Indië” van 10 Juni 1938, No. 23; het betoog, dat uit het feit, dat, omdat de marktprijzen boven de minima lagen, geen enkele rem op den afzet zou hebben bestaan, is onjuist, wat andere afzetgebieden, voor welke de minima zelf te hoog waren, betreft; in Nederland en België bijv. veroverde Saigon ten koste van Ned.-Indië haar plaats.

²⁾ Vgl. het overzicht van het Bureau Uitvoorzaken van het Kantoor voor den Handel in het jaaroverzicht 1937 van het Econ. Weekblad voor Ned.-Indië (29 April 1938, pag. 783); ook G. J. Schimmel t.a.p.

plaats verbeterde, doet twijfel ontstaan aan de juistheid van dit inzicht.

Het tegendeel gebeurde, met sanctie der overheid; teneinde, aldus het geciteerde verslag, een al te groote prijsdaling tegen te gaan, werden, mede ter bescherming van bonafide handelaren en verbruikers in de Vereenigde Staten van Amerika en elders, de minimumprijzen voor verkoopen naar het buitenland door de N.I.V.K.E. verhoogd. Een zeer merkwaardige gedraging in een dalende conjunctuur bij een artikel, waarvan men wist, dat het een zekere conjunctuurgevoeligheid bezit. Men kan stellen, dat hier sprake is geweest van een te optimistische beschouwing van het conjunctuurverloop, doch dan heeft men hier te doen met een gevaar van de ordening, nl. dat de overheid — zonder productie en verbruik te beheerschen — de verantwoordelijkheid aanvaardt voor omstandigheden, die buiten haar contrôle liggen en als het dan anders uitkomt, dan treft haar zeker het verwijt alles op de verkeerde kaart te hebben gezet, met name in dit geval andere afzetmogelijkheden tengevolge van een op een prognose gebaseerde prijspolitiek te hebben uitgeschakeld. De gevolgen bleven niet uit; in de hausse waren de onzichtbare voorraden in Amerika toegenomen en thans werden deze en de speculatieve voorraden eerst verbruikt, overigens een normaal verschijnsel. De kans op grootere uitvoeren naar de Vereenigde Staten was zodoende gering, die op uitvoer naar elders werd doelbewust verkleind. De voorraden in Ned.-Indië waren wel klein, maar de nieuwe oogst 1937 stond voor de deur. Aanvankelijk werd opgekocht tegen de oude prijzen, doch, naar de heer Van Hielddingen in den Volksraad mededeelde, daalde de opkoop prijs voor de tweede helft van den oogst eerst tot 10 en later zelfs tot 6 à 7 cent per 100 kolven. Ondanks een op 1 October 1937 ingegane prijsverlaging en terwijl de raming voor de binnenlandsche consumptie op ongeveer 3000 ton kon worden gehandhaafd, namen de voorraden toe, zoodat tegen medio 1938 kon worden gerekend op een voorraad van ongeveer 15.000 ton, waarvan ongeveer 80 pCt. in handen van de etablissementshouders zouden zijn.

Hierdoor zouden deze niet in staat zijn en geen lust gevoelen kolven op te koopen en dreigde de zaak grondig vast te loopen. Men had nu de keuze tusschen vrijlaten of nieuwe bescherming. Vrijlaten zou groote moeilijkheden geven, in den vorm van zware verliezen voor houders van en geldschietters op de voorraden en van een lagen opkoop prijs voor de inlanders. Het zou op de wereldmarkten een prijsverlaging brengen, die anderen het bestaan zou bemoeilijken of onmogelijk maken en dus langs dezen weg, zeker op den iets langeren duur, zoowel in als buiten Indië tot een beperking der voortbrenging leiden. Echter, men was van oordeel, dat de prijs van f 40 per quintaal in het binnenland niet te hoog was voor één categorie van verbruikers — de Amerikanen — en durfde de consequenties der verliezen ook niet aan. Dus moest er een verdergaande regeling komen, welke na vele besprekingen werd gevonden in het onlangs ingestelde

Kapokfonds. De opzet daarvan is zeer eenvoudig; in groote lijnen is de gang van zaken als volgt: aan etablissementshouders en kapokondernemers (de grootondernemers) wordt de gelegenheid geboden ten hoogste 70 pCt. van hun op 3 September 1938 nog onverkochte kapok vóór 30 September jl. aan het Kapokfonds te leveren voor de vastgestelde minimumprijzen, zijnde voor de C-kwaliteit f 38.75, voor de B-kwaliteit f 39.75 en voor de betere kwaliteiten f 44.50 per 100 kg geleverd in aangewezen pakhuizen te Semarang ¹⁾, Soerabaia en Tegal ¹⁾ De financiering geschiedt met behulp van kortlopend crediet tegen 3 pCt. rente door het Kapokfonds, dat de gelden op zijn beurt weer van de banken verkrijgt. Tevens

¹⁾ Van begin October af werd de A-kwaliteit geschrapt.

wordt voor dezelfde categorieën de gelegenheid opengesteld om maximum de helft van de verkregen kapok van oogst 1938 aan het fonds te verkoopen tegen een prijs van resp. f 26.25 voor B-kwaliteit en beter en f 23.75 voor de C-kwaliteit. Aannemende, dat deze oogst 20.000 ton zal bedragen, moet rekening worden gehouden met een levering uit den nieuwen oogst van 10.000 ton.

Teneinde het crediet, dat op dezelfde wijze, maar tegen een ander rentepercentage, wordt verkregen, te liquideeren, zou op alle van oogst 1938 uit te voeren kapok een uitvoerrecht van f 15 per 100 kg worden geheven, zoodat men erop rekent, dat een zekere voorraad op den duur in vrij bezit van het Kapokfonds zal zijn.

Wij moeten deze heele regeling in onderling verband zien. De opkoop van kapok uit oude oogsten had ten doel den etablissementhouders de gelden te verschaffen om kolven uit den nieuwen oogst op te koopen, resp. in staat te stellen hun bankcredieten af te lossen, echter alleen onder de mits, dat hierdoor de koop van den nieuwen oogst zou zijn verzekerd. En daarom was deze opkoop door het Kapokfonds van kapok uit de oogsten 1937 en vroeger dan ook afhankelijk van de bereidheid van deze eigenaren, om kolven uit den oogst 1938 op te koopen op een basis van 6 tot 8 cts. per 100 kolven van goede gezonde kwaliteit. Dit kon, omdat de etablissementhouders door den verkoop aan het Fonds gelden vrij kregen, resp. credieten konden aflossen; met deze gelden, resp. met een nieuw crediet op lagere basis, konden zij kapok uit den nieuwen oogst — de kolven immers noteerden op de helft vergeleken met het begin van den vorigen oogst — koopen.

De aanvankelijk — vóór 30 September jl. — uit oogst 1937 opgekochte voorraad moet, zoodra een bepaalde kwaliteit is uitverkocht en voordat, in principe althans, van oogst 1938 mag worden uitgevoerd, ter beschikking van exporteurs worden gesteld; de financiering is dus slechts een tijdelijke. Men rekent erop, dat deze voorraad uiterlijk in April 1939 zal zijn geliquideerd.

Door den aankoop van maximum de helft van den kapok oogst 1938 verkreeg het Fonds dus een nieuwen voorraad, die voorloopig eveneens met behulp van de banken wordt gefinancierd. Ter delging van deze credieten echter, aldus de regeling, wordt, te beginnen met kapok van oogst 1938, een retributie van f 15 per quintaal geheven, die aan de rechtspersoon „het Kapokfonds” komt. Hierdoor krijgt dit dus een vrijen voorraad, die „gesteriliseerd”, m.a.w. aan de markt onttrokken, wordt. Men stelde zich de zaak aldus in eenigszins gewijzigde cijfers voor: er is een voorraad uit oogst 1937 of vroeger van ongeveer 15.000 ton, de nieuwe oogst bedraagt 20.000 ton, de uitvoer en het binnenlandsch verbruik kunnen worden geraamd op 18.000 ton, zoodat er medio 1939 nog een voorraad van 17.000 ton zal zijn, waarvan het Fonds er 10.000 en de exporteurs en etablissementhouders, resp. ondernemingen, er 7.000 bezitten. Met betrekking tot die 7.000 ton is de toestand gezond, de 10.000 ton zijn steriel en hebben geen invloed op de markt.

Deze laatste meening is natuurlijk zeer aanvechtbaar, zoolang die kapok niet is verdwenen. Door middel van het uitvoerrecht en de daardoor vrij gekregen kapok wordt vernietiging, resp. aanwending voor speciale doeleinden van een deel van dien voorraad mogelijk. De stelling, dat deze, indien noodig, eventueel 10.000 ton zouden kunnen bedragen is niet juist, omdat de mate afhangt van de mate van den uitvoer. Voor elke 100 kg die men zoo wenscht te bestemmen — en die globaal f 25 plus ongeveer 10 pCt. kosten, dus globaal f 27.50 hebben gekost — moeten bij een uitvoerrecht van f 15 ruim 183 kg worden uitgevoerd, zoodat deze bestemming voor deze 10.000 ton alleen maar mogelijk is — een mogelijkheid, die nergens uit-

drukkelijk in de stukken staat vermeld — indien ook van oogst 1939 het uitvoerrecht wordt geheven of indien de opbrengst van den specialen afzet hier het evenwicht zou herstellen. Anders en tenzij een andere oplossing voor het delgen der bankcredieten wordt gekozen, kan, het binnenlandsch verbruik in aanmerking genomen, door de retributie hoogstens ruim 6.000 ton worden vernietigd of voor speciale doeleinden gebruikt bij een oogst van 20.000 ton.

Zou het verbruik zich herstellen, dan zouden er op den duur belangrijke sommen vrij komen, die dan den producenten, resp. den ondernemingen ten goede zouden komen.

Alvorens de instelling van het Kapokfonds door den Volksraad was goedgekeurd, kwamen nog een tweetal besluiten:

in de eerste plaats werd eind Juli besloten voortaan slechts aan 2 minimum-prijzen — één voor de B-kwaliteit en beter en één voor de C-kwaliteit — vast te houden, wat dus voor de betere kwaliteit de mogelijkheid van prijsverlaging beteekende en

voorts werd het uitvoerquotum voor 1938/39 op 15.000 ton vastgesteld.

Wij zullen ons in de technische finesses der regeling niet verdiepen, willen volstaan met op te merken, dat deze ingewikkelder zijn, dan bovenstaande uiteenzetting zou doen vermoeden; uitsluitend de groote lijn blijft voor ons van betekenis.

Nu er door de verkleining van het uitvoerquotum een werkelijke en ingrijpende uitvoerrestrictie komt, vloeit hieruit voort, dat de ondernemingen ook worden getroffen en tengevolge van de halveering van den uitvoer haar halven oogst in voorraad moeten houden. Verkoop aan het Kapokfonds toch heeft voor hen het gevaar, dat, als later die kapok van goede hoedanigheid niet vernietigd zou worden, maar verkoop plaats heeft, zij hun eigen product als concurrent op de markt zullen aantreffen. Voor de exporteurs beteekent de verkleining van het uitvoerquotum, dat de goodwill van hun eigen organisatie in gevaar komt; zij, die in het verleden een eigen afzetorganisatie hebben opgebouwd, zien thans, dat de concurrenten, die zich de moeite en offers niet hebben getroost, met de resultaten gaan strijken.

Het is buitengewoon gevaarlijk om, indien een hausse-speculatie is mislukt, nog een stapje verder te gaan, vooral als geen poging wordt gedaan om te genezen. Immers, het steriliseeren van een voorraad neemt de oorzaak niet weg, die gelegen is in een te groote productie-capaciteit, doch geeft integendeel allen belanghebbenden de aanwijzing om rustig op den ingeslagen weg voort te gaan, omdat Vadertje Staat wel te hulp zal komen. Wel heeft de Regeering in uitzicht gesteld, dat voor den uitvoer naar bepaalde gebieden op den duur lagere prijzen zouden kunnen worden genoteerd, dank zij het retributiesysteem, doch dit zou een gevaarlijke prijspolitiek worden en een drang van consumenten elders om product te krijgen, waarbij zij niet gediscrimineerd worden, kunnen scheppen.

* * *

Nadien is deze regeling nog in zooverre gewijzigd, dat de kapokvrachten naar verschillende bestemmingen ten behoeve van het Kapokfonds zijn verlaagd; technisch is deze regeling zoo uitgevoerd, dat het uitvoerrecht met het bedrag der vrachtverlaging en met de kosten, verbonden aan de uitvoering der kapokregeling, is verhoogd en dus, al naar gelang van de bestemming, varieert van f 0.65 tot f 2.25 voor den ouden en f 15.65 tot f 17.25 voor den nieuwen oogst.

Wij hebben nu den volgenden toestand gekregen: bij den werelduitvoer van ruim 35.000 ton (1936) is het aandeel van Ned.-Indië ruim 28.000. De productie noch de uitbreiding van aanplant zijn beperkt; alleen de uitvoer uit Ned.-Indië. Door den omslag der conjunctuur en de groote voorraden in het bui-

tenland is de uitvoer verminderd, waardoor in Indië een zeer groote voorraad zal ontstaan. Teneinde den toestand te verbeteren, wordt een groot deel van dien voorraad gesteriliseerd. Inmiddels handhaaft men den prijs, omdat hij voor één bepaalde categorie verbruikers niet te hoog is, laat den outsiders volop gelegenheid hun product te verkoopen en ziet hen zelfs op markten verschijnen, waar zij vroeger niet kwamen (in het eerste halfjaar van 1938 wordt voor het eerst Saigonkapok naar Amerika en Duitschland uitgevoerd). Een enkel cijfer, ontleend aan de economisch-statistische mededeelingen der Federatie van Vereenigingen van Ned.-Indische Bergcultuurondernemingen:

	Uitvoer Jan. t/m. October in ton.	
	1938	1937
Indo-China	3223	2417
Britsch-Indië	1333	931

Welk een gelegenheid door de kapokpolitiek aan de outsiders wordt geboden, moge blijken uit het feit, dat in 1938 door Indo-China tot ult. October reeds 2291 ton (1937: 1663 ton) naar Nederland zijn uitgevoerd. Gaat de vlieger op en zal in de toekomst het verbruik toenemen, dan kan men den gesteriliseerden voorraad verkoopen; blijken de verwachtingen te worden beschaamd, dan zal hij moeten worden vernietigd en staan inmiddels weer nieuwe oogsten voor de deur, terwijl intusschen overal wordt gestreefd naar vergrooting van de productie.

Alleen dus in het geval, dat het verbruik toeneemt, zal de ordening een succes kunnen geven en dan nog alleen, indien deze toeneming grooter is dan die van de productie van kapok en der rationeele vervangingsmiddelen. De beste wijze om het verbruik te stimuleeren en de toekomstige productie binnen zoo klein mogelijke grenzen te houden, een lagen prijs te noteeren, wordt echter alleen maar in uitzicht gesteld voor over een paar jaar. Indien men deze ordening beziet, is het een voortdurend mengsel van het optimisme van de verantwoordelijke instanties en het pessimisme van de werkelijkheid.

Vergelijking met de koffie-maatregelen.

Nu is het interessant eens na te gaan tot welke resultaten elders de ordening heeft geleid en wij kiezen daartoe de koffie. Daarbij moet vooropgesteld worden, dat bij de koffie, toen men de ordening begon, de productie fluctueerend, het verbruik vrij constant was, bij de kapok het verbruik een tendens tot toeneming vertoont en ook de productie toeneemt. Brazilië was — en is nog — de belangrijkste koffieproducent ter wereld. Na den overvloedigen oogst van 1901/02 daar, leefde men voortdurend onder den vrees, dat een nieuwe groote oogst tot een catastrofe zou leiden en zodoende werden plannen overwogen om de productie en den uitvoer te beperken, het verbruik te prikkelen en de prijzen te steunen³⁾. In 1906/07 kwam de gevreesde overvloedige oogst en men nam, met van het buitenland geleend kapitaal, groote voorraden uit de markt. De gevolgen daarvan waren, dat de handel ten deele de functie der voorraadvorming van zich afschoof, maar, dank zij den oorlog, is die valorisatie oogenschijnlijk geslaagd.

In 1917/18 herhaalde men daarom de maatregelen en moeder natuur kwam te hulp door een tweetaal oogsten door vorst ten deele te laten mislukken.

In 1921 komt dan de derde valorisatie en dank zij een toeneming van het verbruik en een kleinen oogst 1922/23 slaagde men er alweer in den toestand tot meer normale verhoudingen terug te brengen.

³⁾ Vgl. Dr. R. Philips „De invloed van de Braziliaansche koffieverdedigingspolitiek op de koffie-importen der hoofdconsumptielanden” 1934 (Publ. Ned. Econ. Instituut No. 9).

Doch daarna begint de misère. Het tijdelijke werd permanent gemaakt, de aanvoeren naar Santos beperkt en voor de prijzen streefde men via een regeling der aanvoeren naar stabilisatie. Inmiddels had een zeer belangrijke uitbreiding van den koffie-aanplant in Brazilië en elders plaats gevonden, doch zoolang de financiën nog uit het buitenland konden worden verkregen, kon men de valorisatie voortzetten, ondanks het feit, dat het teveel voortdurend grooter werd. Belemmering van nieuwe aanplantingen, contingentteering van den aanvoer in Santos, heffing van hooge vervoer- en uitvoerrechten bleken middelen te zijn, die toch het onvermijdelijke niet konden verhinderen. Tenslotte moeten de Braziliaansche producenten thans 30 pCt. van den oogst der gewone soorten afstaan tegen een vergoeding van 2 milreis per baal, 30 pCt. in het binnenland laten en zij mogen 40 pCt. uitvoeren. Brazilië streeft sedert November 1937 naar een grooter aandeel in den wereldkoffiehandel met behulp van lagere prijzen en een actieve politiek, terwijl tevens de bescherming moet worden voortgezet. Het resultaat kan in de volgende gegevens voor de koffie worden samengevat:

Gemidd. prod. 1905/08 Brazilië	14 mill.	andere	3.8 mill. bln.
” ” 1934/37	22.2 ”	”	9.5 ”
Gemidd. wereldverbruik 1905/08 Brazilië	16.8 mill. bln.,	”	”
	1934/37	24.5 mill. bln.	”

Vernietigd sedert 1931 ongeveer 63½ miljoen balen.

Prijs: over het algemeen beneden kostprijs.

De kapok heeft de eerste schreden gezet op het pad door contingentteering van den uitvoer, vaststellen van minimumprijzen en thans steriliseeren van een voorraad; zij heeft ongetwijfeld betere kansen voor vergrooting van het verbruik, doch ook grotere gevaren, dat andere stoffen haar zullen vervangen; er wordt naar gestreefd om andere stoffen te verdringen, wat een kans is, doch tevens een wisselvallige zijde heeft, vooral door den voortgang der techniek. Koffie had een regelmatigere ontwikkeling van het verbruik en was minder conjunctuurgevoelig.

Bij beide producten meende de voornaamste producent den toestand te kunnen beheerschen zonder de uitbreiding der productie-capaciteit aan banden te leggen; bij beide zijn de resultaten eerst na eenige jaren zichtbaar en dan worden nieuwe maatregelen vereischt.

De kapok is den weg van de koffie ingeslagen, de eerste resultaten zijn niet bemoedigend en hoe gevaarlijk het op het oogenblik ook schijnt de positie los te laten, de gevaren van een voortgaan op den gekozen weg lijken nog veel grooter, zonder dat op den duur aan een onvermijdelijk terug of aan een dure philanthropie kan worden ontkomen. Tenzij het gehoopte — waarmede echter niet mag worden gerekend — zou gebeuren, nl. een nog grootere toeneming van het verbruik dan de productie thans doet verwachten, zal een steeds dieper ingrijpen noodzakelijk worden en gebeurt dat, waar men thans op hoopt, dan kan dit alleen tijdelijk uitkomst brengen, omdat men bij deze ordening het toekomstig verbruik niet kan reglementeeren en het eenige jaren duurt voordat een belangrijke uitbreiding van de productie kan plaats hebben. Men tracht hier door ingrijpen een natuurlijke incongruentie tusschen productie en verbruik weg te nemen en verliest daarbij uit het oog, dat daardoor juist die disproportionaliteit, zoolang men alle factoren, die het aanbod en de vraag bepalen, niet beheerscht, wordt vergroot.

J. F. HACCOD.

November 1938.

NEDERLANDSCHE LANDVERHUIZING NAAR OVERZEESCHE GEBIEDEN.

A. Binnen het Rijk.

Migratievraagstukken liggen in de kern van het Rijksbeleid.

Door onze techniek, ons recht, onze militaire macht, ons onderwijs, onze hygiëne, onze bestuursorganisatie, hebben wij in Java, als in het moederland, sterfte- en ziektecijfers tot een ongekend minimum teruggebracht. Maar in Java, nog meer dan in het moederland, is nu de noodzaak gekomen van emigratie. De Buitenbezittingen en het aan onderbevolking lijdende Suriname kunnen door immigrerende Javanen tot grootere welvaart komen. Curaçao — meer dan vijftig jaren geleden door een deskundigen medicus, toen roepend in de woestijn, reeds beschreven als van nature een van de gezondste oorden van deze aarde — heeft een hoog geboorte-overschot; sedert de komst van de petroleumraffinaderijen kan niet alleen dat overschot, maar ook een immigratie-overschot door het bedrijfsleven worden geabsorbeerd. Curieus, dat die immigratie mede uit het potentieel economisch rijkere Suriname komt; op den duur kan dat veranderen. Overal en bovenal is een staf van geschoolde leiders noodig; het moederland, door bar klimaat en natuurlijke armoede bron van activiteit, kan die het overvloedigst leveren. De vooruitgang van de techniek maakt de tropen in toenemende mate voor den noorderling aantrekkelijk. De kans, dat de benodigde bekwaamheid verkregen wordt, neemt dus ook toe.

De aangeduide vraagstukken verdienen bestudering door een commissie tot onderzoek, hoe de werkgelegenheid in de onderscheidene gebiedsdeelen door migratie te bevorderen.

In de overzeesche gebiedsdeelen zijn al administratieve organen, die hierbij behulpzaam kunnen zijn.

In het moederland heeft, met instemming van den Minister van Koloniën, de Rijksdienst der Werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling den oud-Gouverneur van Sumatra's Oostkust, den heer H. E. K. Ezerman, bereid bevonden als adviseur voor de arbeidsbemiddeling naar en uit Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao op te treden. De heer Ezerman werkt nauw samen met het Koloniaal Instituut.

Toenemende behoefte aan een organisatie ten behoeve van de migratie blijkt o.a. uit het in een vorig artikel medegedeelde feit, dat in 1937 het aantal afschrijvingen uit de bevolkingsregisters van personen, vertrokken naar Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao (14.854) grooter was dan ooit te voren en dat in dat jaar eveneens het overschot van die afschrijvingen boven inschrijvingen van personen, uit die gebiedsdeelen (2.687), ongekend groot was.

B. Naar landen buiten het Rijk.

De Vereenigde Staten trokken vroeger de meeste Nederlandsche immigranten; het maximum in één jaar: 9.517, werd in 1882 bereikt. Hoezeer de toestanden veranderd zijn, blijkt uit de cijfers van een halve eeuw later; in 1932 werden 231 Nederlanders toegelaten, terwijl er 780 vertrokken.

Het is niet gezegd, dat deze laatsten allen naar Nederland teruggingen. Volgens Canadeesche mededeelingen was er vroeger een sterkere trek van Nederlanders uit de Vereenigde Staten naar Canada dan in omgekeerde richting en blijkt de aantrekkingskracht van Canada op Nederlanders ook uit het feit, dat ongeveer 150.000 personen van Nederlandsche nationaliteit of afkomst in Canada wonen.

In de laatste jaren heeft de Unie van Zuid-Afrika de meeste Nederlandsche emigranten tot zich getrokken. Deze omvangrijke en geslaagde emigratie is, sedert in 1937 beperkende wettelijke maatregelen werden getroffen, van minder betekenis geworden. Dat de ruim 2000 in 1936 aangekomen Nederlandsche landverhuizers en ook de sedert aangekomenen het in den regel goed maken is in belangrijke mate

te danken aan de hulp en voorlichting van het in Zuid-Afrika gevestigde personeel van de Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereeniging.

Het ligt in de bedoeling, in meer landen dergelijke emigrantenvaders te benoemen.

Met behulp van een subsidie van den Minister van Sociale Zaken heeft de Stichting Landverhuizing Nederland reeds de Nederlandsche coöperatie te Tres Arroyos aangewezen om aan Nederlandsche, in den landbouw werkzame emigranten in Argentinië voorlichting te geven. Voor andere dan in den landbouw in Argentinië werkzame emigranten en voor emigranten naar Uruguay zal een Nederlander te Buenos Aires benoemd worden. Indien in bepaalde staten van Brazilië de kansen voor Nederlanders gunstig blijken (met den heer Pinheiro Machado van den federalen immigratiedienst en den heer Dario de Vasconcellos van den immigratiedienst in den staat Sao Paulo zijn aangename relaties aangeknoopt), kunnen overeenkomstige benoemingen ook daar volgen. De te benoemen personen komen onder leiding van de Nederlandsche diplomatieke of consulaire ambtenaren.

De missie-Van Karnebeek heeft voor deze landen ertoe medegewerkt, de deuren te openen.

Daarnaast heeft de S.L.N., eveneens dank zij een subsidie van den Minister van Sociale Zaken, de vooruitzichten in andere landen onderzocht.

Juist is teruggekomen de onderzoeker, die in Canada geweest is. Hopelijk zullen zijn mededeelingen ertoe leiden, dat in het voorjaar een aantal Nederlanders met kans op succes naar Canada kunnen gaan.

Een andere onderzoeker is naar Australië en Nieuw-Zeeland vertrokken. De eerste berichten uit Australië luiden bemoedigend.

Een derde is naar Venezuela en andere landen van Zuid- en Centraal-Amerika vertrokken, het deel van de wereld, dat in den komenden tijd zal blijken onbegrensde mogelijkheden te bieden.

Bij al dit voorbereidende en voorlichtende werk wordt er van uitgegaan, dat de mondige Nederlander mans genoeg moet zijn en is om zelf zijn lot te bepalen. Op Vadertje Staat behoeft niet en behoort niet bij normaal verloop van zaken geleund te worden, al zal hij voor voorlichting en voor steun in nood kunnen zorgen. Ook de Nederlandsche belegger, die veelal goede kansen heeft waar Nederlanders gaan werken, behoeft niet en behoort niet op Vadertje Staat te leunen, in dien zin, dat hij van hem het dragen van des beleggers lasten verlangt, wanneer het gaat om het financieren van projecten, welke voor het werken van Nederlanders in den vreemde van belang zijn.

Gelukkig zijn er teekenen, die er op wijzen, dat de poorten voor emigranten weer opengaan en dat de ondernemingslust van den Nederlandschen werker en den Nederlandschen belegger weer toeneemt.

C. Van de vluchtelingen.

Tenslotte een enkel woord over het brandende en bijtende probleem van de vluchtelingen. En wel dit, dat het veelal gehoorde denigereende oordeel over Evian misplaatst is. Evian stond onder de meesterlijke leiding van iemand, die kort te voren nog de leiding had gehad van de grootste staalonderneming van de wereld en die met hart en ziel een Quaker is.

Zonder een woord van verwijt, dat later werk kon bemoeilijken, werd de eenige juiste beslissing genomen, welke met grooten spoed tot uitvoering werd gebracht: het tot stand brengen van een bureau, dat kan onderhandelen met emigratielanden, met transmigratielanden als het onze, met immigratielanden en met anderen. Dat dit enorme onderhandelingswerk door het bureau in de maanden na 3 Augustus, in deze trillende wereld, niet met succes voltooid kon worden, kan er niet met recht aan verweten worden.

Geen volk heeft, in verhouding tot zijn draagkracht, tot den steun aan vluchtelingen meer bijgedragen dan het onze.

R. A. VERWEY.

NIEUWJAARSBOODSCHAP VAN Dr. F. H. FENTENER VAN VLISSINGEN.

Inleiding.

„München had het Alkmaar kunnen worden der „internationale verbroedering. Ware het zoo geweest, „hoe dankbaar zouden wij afscheid hebben genomen „van 1938, hoe blijmoedig en hoopvol gestemd zouden „wij 1939 zijn ingetreden.

„Groot is de onzekerheid, waarin wij verkeeren om- „trent hetgeen het jaar 1939 ons brengen zal zoowel „op politiek als op economisch gebied.

„Onzekerheid is geen goede voedingsbodem voor „ondernemingslust en wij zullen alles in het werk „moeten stellen, wat in ons vermogen ligt om de „voor onze volkshuishouding nog steeds zoo belang- „rijke functie van den ondernemer desondanks beter „tot zijn recht te doen komen”, aldus Dr. F. H. Fen- „tener van Vlissingen in de redevoering, welke hij „uitsprak als Voorzitter van de Kamer van Koophan- „del en Fabrieken voor het gebied Utrecht in de eerste „vergadering in 1939 van deze instelling. Deze type- „ring van ons tijdsbestel is raak en kernachtig, het is „reeds vaker gezegd, de grote en de vele onzekerheden, „welke de laatste jaren kenmerkten, domineren het „beeld van het economisch leven; 1938 heeft hierin „niet veel verandering gebracht.

Het is echter niet zo, dat een aantal zuiver poli- „tieke maatregelen en de daardoor teweeggebrachte „spanningen moeten worden beschouwd als buiten- „economische feiten, die voor de leiders van het econo- „misch leven als hen zuiver door de omstandigheden „opgelegde uitgangspunten zijn. Er is kennelijk ver- „band tussen het een en het ander en Dr. Fentener „van Vlissingen heeft voor dit verband een open oog „als hij zegt:

„Want wij mogen nimmer vergeten, dat een groot „gedeelte der politieke spanningen een economischen „ondergrond heeft.”

Intussen is voor ons kleine land het voorkomen der „politieke spanningen en van de handelspolitieke be- „lemmeringen in veel sterker mate een „gegeven” dan „voor de grotere staten in de wereld. Nederland, als „kleine mogendheid, met een t.o.v. de wereldgoederen- „ruil slechts kwantitatief kleine positie op de wereld- „markt wordt veel meer dan de anderen in de positie, „waarin het verkeert, gedrongen. Deze positie wordt „gekaracteriseerd door een sterke afname van onzen „handel met en onze dienstenverlening aan de omrin- „gende wereld, waardoor wij in sterke mate het beeld „vertonen van een onderbezet bedrijfsleven, met de ge- „volgen van dien.

„De twee grootste problemen, waarvoor onze volks- „huishouding zich gesteld ziet”, zo drukte de heer „Fentener van Vlissingen het uit, „hebben nog niets „van hun dreigend aspect verloren. Het blijven nog „steeds de werkloosheid en de onvoldoende dekking „van de uitgaven van Staat en gemeenten.”

Werkloosheid van kapitaal en arbeid.

De heer Fentener van Vlissingen besteedt aan dit „maatschappelijk euvel en zijn bestrijding veel aandacht. „Hij onderscheidt in de werkloosheidsbestrijding drie „groepen van maatregelen, t.w.:

1o. „die, welke beoogen het particuliere bedrijfs- „leven in zijn algemeenheid tot grooter of tot nieuwe „activiteit te prikkelen”;

2o. „die, welke door directen of indirecten steun „aan dit bedrijfsleven verleend de bestaande werkge- „legenheid pogen te behouden of te verruimen”, en „tenslotte

3o. „die, welke door het besteden van overheids- „geld „voor andere dan de normale overheidsuitgaven nieu- „we werkgelegenheid trachten te scheppen”.

Dit is niet typisch-Nederlands, in alle — zgn. ka- „pitalistisch georganiseerde — landen doen zich deze „verschijnselen voor.

De heer Fentener van Vlissingen heeft voor de „sub 2 en 3 genoemde groepen van maatregelen niet „veel appreciatie. Hij ziet in het toepassen van de „tweede groep maatregelen een der hoofdorzaken van „de internationale moeilijkheden op het gebied der ruil „van goederen en diensten en meent, dat deze soort „steunmaatregelen uitermate ongunstig zal moeten „doorwerken en vrijwel onuitroeibaar zal blijken:

„Indien men zich bij de bestrijding der werkloos- „heid had beperkt tot het op juiste wijze toepassen „van de bestrijdingsmiddelen van de eerstgenoemde „categorie, zou onze wereldhuishouding zich naar mijn „meening voor heel wat minder moeilijke vraagstuk- „ken gesteld zien dan thans het geval is. Het met „kunst en vliegwerk in stand willen houden van de „bestaande werkgelegenheid, zonder dat een aanpas- „sing aan sterk veranderde omstandigheden had „plaats gevonden, bracht ons echter de bestrijdings- „middelen der in de tweede plaats genoemde catego- „rie. Zij riepen over de geheele wereld een complex „van overheidsmaatregelen in het leven, die den pro- „ductie enerzijds bij zijn afzet op de binnenlandsche „markt tegen concurrentie van buiten kunstmatig „beschermen en hem anderzijds bij zijn afzet op de „buitenlandsche markt kunstmatig steunen en die zoo- „doende allerwege de beruchte handelsbelemmeringen „deden ontstaan, waaronder de wereldhuishouding „thans nog steeds gebukt gaat.

„Dat de werkgelegenheid op de wereld in zijn ge- „heel genomen zou worden verruimd door deze maat- „regelen, die veelal lijnrecht tegen elkaar ingaan, of „elkaars effect opheffen, en die in het algemeen tot „strekking hebben de productiekosten en de openbare „lasten te verhoogen en dus om de koopkracht van „de afnemers te verminderen, kan niet worden aan- „genomen. Integendeel, zij grijpen storend in een „doelmatige internationale arbeidsverdeling in, be- „letten in vele gevallen daardoor, dat de goederen „daar geproduceerd worden, waar zulks het goed- „koopst en best geschieden kan en moeten dus rem- „mend op den afzet werken en een vermindering der „totale werkgelegenheid op de wereld tengevolge heb- „ben. In hun geheel genomen kunnen zij nooit nieu- „we arbeidsmogelijkheid scheppen, zij kunnen haar „alleen verplaatsen en dat slechts ten koste van de „doelmatigheid.

„Desniettenstaande gelooven vele volksgemeen- „schappen blijkbaar, dat de maatregelen, welke voor „de wereldhuishouding een vermindering van de werk- „gelegenheid tengevolge moeten hebben, voor de eigen „volkshuishouding meer werk kunnen brengen. Dit „geloof heeft ook blijkbaar de Regeering van ons „land, dat door zijn geographische ligging, de dicht- „heid zijner bevolking, zijn economische structuur, „zijn productie-apparaat en zijn koloniaal bezit op „een levendigen internationalen goederenruil is aan- „gewezen, ertoe geleid in den loop van het achter ons „liggende jaar onze handelspolitiek in protectionis- „tischen zin te wijzigen. Niet alleen heeft de Regee- „ring een wetsontwerp aangekondigd, waarbij voorge- „steld zal worden de invoerrechten ten aanzien van „een aantal goederengroepen te verhoogen, maar bui- „tendien namen de Staten-Generaal de wetsvoorstellen „der Regeering betreffende de zgn. Tariefmachi- „gingswet 1934, die een verruiming harer bevoegd- „heid ten opzichte van de douanetarieven beoogen, „aan. Indien in dringende gevallen de levensbelangen „van Nederlandsche bedrijven zulks noodig maken en „het algemeen belang dit vereischt, kan de Regeering „thans zonder medewerking van de Staten-Generaal „tot tariefswijziging overgaan. De in de wet opge- „nomen bepaling, dat tariefsverhooging zal strekken „hetzij tot vermeerdering van de inkomsten van het „Rijk, hetzij tot matige bescherming van bepaalde Ne- „derlandsche bedrijven, wijst erop, dat men voortaan „inderdaad aan onze invoerrechten naast het fiscaal „karakter, dat zij tot dusverre droegen, ook een be-

„schermdende — zij het ook een matig beschermende — functie wil verleenen. Gezien het feit, dat tariefsverhooging het binnenlandsch prijspeil in opwaartsche richting moet beïnvloeden, en overtuigd zijnde, dat op den duur voor elke volkshuishouding een evenwicht tusschen uit- en invoer, in den ruimsten zin des woords genomen, onmisbaar is, vrees ik, dat de uitwerking van deze matige bescherming van bepaalde Nederlandsche bedrijven op de werkloosheid al even ongunstig zal zijn als die van de na den oorlog verhoogde invoerrechten van de Vereenigde Staten op den duur op het aantal werkzoekenden daar te lande is geweest. Het geheele arsenaal van steunmaatregelen, waaruit ook in ons land zoo ijverig geput wordt, — heeft niet niemand minder dan onze Minister-President gezegd, dat er in Nederland geen man meer is, die niet op krukken loopt? — kan trouwens m.i. nimmer de wapenen, geschikt voor een afdoende bestrijding der werkloosheid, leveren. Uit den tegenwoordigen druk van belasting en andere heffingen, gepaard gaande met zorgwekkende begroostingstekorten, blijkt genoegzaam, dat de steun, welke aan bepaalde bedrijfstakken verleend wordt, niet voor onbepaalden tijd kan worden verstrekt en dat men dus hiermede de kwaal wellicht tijdelijk verlichten, maar niet duurzaam genezen kan. Steun aan een deel der volkshuisvesting verleend, moet ten laste van een ander deel dier huishouding vallen en behoort dientengevolge tot dat zoo gevaarlijke soort „hulp, dat steeds nieuwe hulpbehoevenden kweekt.”

In boven weergegeven zeer knappe schets der onderhavige maatregelen wordt door steller dezès één — naar het voorkomt toch zeer belangrijk — element gemist. Ik doel hier op de welbewuste wijziging, die men in de totalitaire staten heeft aangebracht in het „welvaartsbegrip”. Indien men niet meer als welvaart begrijpt het voor de individuen der gemeenschap verkrijgen van een maximum van stoffelijke en onstoffelijke behoeftebevestigingsmiddelen tegen de minste krachtsinspanning, maar indien men in het begrip welvaart mede omvat het besef, dat de organisch-gebonden volksgemeenschap, waartoe men behoort, op zichzelf, in zo hoog mogelijke mate is een gesloten huishouding, voor het verkrijgen van zijn bestaan niet *afhankelijk* van de ruilbereidheid der andere volksgemeenschappen, dan komen bij de door den heer Fentener van Vlissingen getoonde elementen nog enkele andere, die de tegenwoordige situatie in een ander licht stellen.

Doch, al is dit punt niet met zoveel woorden genoemd, de heer Fentener van Vlissingen ziet dit zeer wel in, wat blijkt uit den aanhef van de onder geciteerde opmerkingen op blz. 14, welke slaan op een voorafgaande bespreking der zgn. uitgavenpolitiek der Regeringen.

Actieve welvaartspolitiek.

„Zoolang wij als economischen grondslag van onze volkshuishouding het particuliere bedrijf aanvaarden en de ruggegraat van het produceeren en het bewijzen van diensten dus moet zijn ondernemingslust en ondernemerswinst, zullen wij met name in tijden van dalende conjunctuur moeten trachten de ondernemingslust aan te wakkeren en voor de ondernemerswinst een behoorlijke kans open te laten. Doen wij dit niet, dan zullen geleidelijk de bronnen der particuliere economische activiteit opdrogen en geen nieuwe worden aangeboord. De overheid moet dan ingrijpen, doch dit ingrijpen, dat aanvankelijk als „Ankurbelung” als „priming the pump” bedoeld is, wordt een zich steeds uitbreidende alles aantastende „olievlek, indien het niet gepaard gaat met een zodanige verbetering van de omstandigheden, waaronder het particuliere bedrijfsleven moet werken, dat nieuwe ondernemingslust wordt opgewekt, nieuwe kansen op ondernemerswinst worden geopend. Dat deze olievlek zodanig kan uitvloeien, dat tenslotte

„het stadium van den totalitairèn staat wordt bereikt, wordt langzamerhand aan velen duidelijk.

„Willen wij in Nederland onze bestaande staatsbeginselen trouw blijven, dan zal onze Regeering, en zij heeft herhaaldelijk verklaard zich daarvan bewust te zijn, er dus voor moeten waken, dat het particuliere bedrijfsleven zijn nuttige functie in onze volkshuishouding kan blijven vervullen. Daartoe zal echter noodig zijn, dat de overheid er meer dan tot dus verre toe bijdraagt, dat de omstandigheden, die voor het behoud en verdere ontwikkeling van dat particuliere bedrijfsleven onmisbaar zijn, aanwezig zijn.”

Tot die omstandigheden rekent de Voorzitter van de Utrechtsche Kamer van Koophandel zeer zeker niet het ingrijpen van de Overheid. Genoegzaam realiteitsmens om te begrijpen, dat de Overheid zich in de nu eenmaal gegeven omstandigheden niet afzijdig kan houden, is hij toch kennelijk van mening, dat deze activiteit tot het uiterste zal moeten blijven beperkt. Ook de openbare-werkenpolitiek moet z.i. met de grootste omzichtigheid worden gehanteerd. Het „plan-Westhoff” besprekend, brengt de heer Fentener van Vlissingen dat tot uiting, als hij erop wijst, dat het, alvorens tot uitvoering van dit plan over te gaan en te besluiten tot het aanbrenge van deze „revolutionaire verandering van de economische „structuur van onze volkshuishouding”, „dus zaak zal zijn allereerst „na te gaan, welke gevolgen de sterke vermeerdering „der agrarische productie, die eruit moet voortvloei- „en en de wijze waarop zulks mogelijk gemaakt wordt, „voor onze overige bedrijfstakken met zich mede zullen brengen.

„Voorzichtigheid en een „bezint eer Gij begint” is hier zeker op zijn plaats, daar de cijfers der volkstelling duidelijk aanwijzen, dat de economische ontwikkeling van ons land, zoo lang deze niet door kunstmatige factoren beïnvloed werd, in de richting „eener geleidelijk voortschrijdende industrialisering „ging.”

In het algemeen blijkt spreker geen groot voorstander van dergelijke „extensieve” werkverschaffingen, die het gevaar met zich brengen, „dat onze Nederlandsche werkverschaffing zich te veel instelt op cultuur-technische werken en aldus onze economische „structuur forceert in een richting, die niet met haar „natuurlijk groeiproces” overeenstemt.”

Het komt mij voor, dat bij de bovenstaand besproken kwestie wederom een rol van betekenis gespeeld wordt door het beeld van het welvaartsbegrip, dat men zich — veelal niet scherp bewust — als einddoel stelt.

De Voorzitter van de Utrechtsche K. v. K. blijkt meer te gevoelen voor wat men zou kunnen noemen een „intensieve” werkverschaffing, als hij (op blz. 13) zegt:

„Aan de outillage, de mechanische uitrusting en de „efficiency van onze overige bedrijfstakken zou ook „heel wat kunnen worden toegevoegd en verbeterd, „indien de Regeering daartoe op een, wat den kostprijs betreft, even ingrijpende wijze als het plan-Westhoff dit beoogt te doen, de behulpzame hand zou „willen bieden. De werkverruiming, die hieruit zou „voortspruiten, zou m.i. op solider economischen „grondslag berusten en dus meer garantie voor haar „duurzaamheid bieden, omdat zij ons zou helpen onze „productiekosten ook in vergelijking met die van andere landen op een redelijk peil te brengen of te „houden.”

Herstel van winstkansen.

Uit het bovenstaande is wel gebleken, dat naar het oordeel van den heer Fentener van Vlissingen slechts die maatregelen op den duur nu kunnen afwerpen, die de winstmogelijkheden voor de ondernemers weer herstellen. Moet daartoe overheidsingrijpen worden aanvaard, dan is dat acceptabel in dien zin en

¹⁾ Cursivering van mij — M. C.

voor zover de Overheid zich terugtrekt, zodra het gestelde doel is bereikt, althans zich dan beperkt tot het in stand houden van de voorwaarden voor den bloei van het bedrijfsleven noodzakelijk.

Tot deze voorwaarden behoort, naast terugkeer van meer zekerheid als primaire voorwaarde, een evenwichtige prijs-kosten-structuur:

„Het ligt voor de hand, dat het noodig is, wil de ondernemer een voldoende uitzicht op deze redelijke winst hebben, dat zijn kostprijs niet boven dien van zijn concurrenten in zijn afzetgebied ligt en dat de verkoopprijs, die hem een zoodanige winst laat, binnen het bereik van de koopkracht van een voldoende aantal afnemers valt. Is zulks niet het geval, dan kan hij slechts geholpen worden door een verlaging van zijn kostprijs, een verhooging van de koopkracht zijner afnemers of door een kunstmatige overbrugging van het nadeelig verschil tusschen zijn kostprijs en dien van anderen.”

In de beide laatstgenoemde middelen ziet spreker geen baat. „Beide vormen van overheidsinmenging in het bedrijfsleven verbeteren derhalve de kansen van bepaalde groepen van ondernemers, doch hebben een ongunstigen invloed op de kansen van andere groepen.” „Het zijn allermint geschikte factoren om het bedrijfsleven in zijn algemeenheid tot nieuwe gezonde activiteit te prikkelen.”

„Blijft tenslotte de vermindering van den kostprijs en de verlaging van het niveau der kosten.”

Dit lijkt op het eerste gezicht veel op een aanpak van rechtstreekse druk der lonen en der tarieven en andere kosten. Geheel en al verwerpt Dr. Fentener van Vlissingen dit ook niet, als hij laat volgen: „dat voor zoover het doel bereikt moet worden langs den zwaarsten weg, die via bezuiniging, versobering, rationalisatie en verlaging van het loonpeil naar lagere kosten voert, het bedrijfsleven hierin niet zal slagen, zonder dat de Regeering op dien weg vóór gaat en door doelmatige maatregelen hulp verleent.”

Maar zo gemakkelijk maakt spreker er zich toch niet van af, het zwaartepunt ligt voor hem — heb ik hem goed begrepen — toch bij die kostprijsverlagende maatregelen, die het gevolg zijn van een meer efficiënte, gerationaliseerde productiewijze. Immers hij laat hierop volgen:

„De bezwaren, die tegen dit soort aanpassing worden aangevoerd, zijn, dat het een tijdelijke inkrimping der werkgelegenheid en vermindering der koopkracht tengevolge kan hebben, die de bestaande moeilijkheden, aanvankelijk althans, nog vergrooten.

„Deze bezwaren gelden echter niet voor de indirecte kostprijsverlaging, die tot stand komt, indien men er in slaagt bij gelijkblijvende kosten de kwaliteit van het vervaardigde product te verbeteren, of de doeltreffendheid der aangeboden diensten te verhoogen.

„Het wil mij voorkomen, dat in dit opzicht in ons land nog veel nuttig werk zou kunnen worden verricht en dat op dit gebied door overheidsvoorlichting en door overheidssteun nog veel gedaan zou kunnen worden, dat voor onze volkshuishouding van blijvende waarde zou blijken te zijn.”

Daarmede komt hij, langs anderen weg, terug op zijn advies m.b.t. de werkverschaffingspolitiek gegeven, om het in plaats van in extensieve werkverschaffingsobjecten te zoeken in de richting van intensieve werkverschaffing.

M. C.

AANTEKENINGEN.

Vervoer per trein in België en Nederland.

Het elfde verslag van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen betreft 1937. Op de bladzijden 7 t/m 10 wordt een vergelijkend overzicht gegeven van elk der negen jaren 1929/37, terwijl 1913 daaraan voorafgaat. In 24 jaar steeg het reizigersverkeer (reizigers kms.) 26 pCt., maar hierbij is in aanmerking te nemen, dat in denzelfden tijd de lengte van het net 11 pCt. steeg en de wijze van berekening sinds 1935 een stijging van 5 pCt. geeft; de verkeersstijging per km spoorweg bedraagt slechts 26—15 = 11 pCt. Daarnaast bedroeg de stijging van den omvang van het reizigersverkeer per trein in Nederland 30 pCt. (evenveel als de stijging der bevolking), terwijl de lengte van het net 1 pCt. daalde. Tegelijk is het verkeer op den openbaren weg geweldig gegroeid; noch over 1913 noch over 1937 zijn echter ter zake voldoende gegevens bekend. Het is mogelijk, dat thans het verkeer per trein en dat op den openbaren weg, in reizigerskms, niet veel uiteenloopen.

Het goederenverkeer (ton kms) steeg in België per trein van 1913 op 1937 18 pCt.; voor de gemiddelde verkeersdichtheid is hier weder in aanmerking te nemen dat de lengte van het net 11 pCt. steeg. Bij een vermindering van de lengte van het net met 1 pCt., daalde het goederenverkeer in Nederland per trein in 24 jaar van 1813 op 1774 miljoen tonkms.; in laatstgenoemd getal is de afstand per ton goederen afgelegd, geschat op 110 kms., evenals zulks in de grafische voorstelling, voorkomende in de Econ-Stat. Berichten van 5 October 1938, bladz. 756 over de jaren 1926 t/m 1937 werd toegepast. In België legde in 1937 een ton goederen per trein gemiddeld 85 km af.

Zowel het reizigers- als het goederenverkeer is in België veel grooter dan in Nederland. Het eerste is te verklaren met het Belgische arbeidersverkeer tegen verwonderlijk lage tarieven, het laatste door de Nederlandsche waterwegen. In 1937 bedroeg de bedrijfscoëfficiënt in België 99 pCt., en in Nederland 91 pCt.; in België draagt dus 1 pCt. van de bruto opbrengst in de lasten boven de exploitatiekosten bij, in Nederland 9 pCt.

Ter beoordeeling van het aantal beampten berekenen de Belgische Spoorwegen het aantal beampten per miljoen eenheidskms, terwijl dan het totale aantal eenheidskms (verkeersdichtheid) verkregen wordt door eenvoudige optelling van reizigerskms en tonkms. Zoo gebruiken de Belgische Spoorwegen 6.6 man per miljoen eenheidskms; de Nederlandsche Spoorwegen 6.5 man; laatstgenoemd getal is zeer gunstig in vergelijking met België, indien men in aanmerking neemt, dat de gemiddelde verkeersdichtheid (reizigers + goederen) in België per km spoorweg bijna tweemaal zoo groot is als in Nederland, op grond waarvan in België een veel gunstiger personeelgebruik zou verwacht mogen worden.

* * *

De financiële uitgaven zijn bezwaarlijk vergelijkbaar, omdat in 1913 de Belgische Franc geweldig in waarde is gedaald, zoodat in 1937 9.6 Francs gelijk waren aan één goudfranc van 1913.

Uit het medegedeelde op bladz. 10 van het Belgisch Verslag blijkt, dat in 1913 de exploitatiekosten 246 miljoen goudfrancs bedroegen en in 1937 275 miljoen goudfrancs (= 2652 miljoen Francs). Daarnaast stegen in Nederland de exploitatiekosten van 50 miljoen op 91 miljoen Gulden; deze 91 zijn tot 73 miljoen goudgulden van 1913 terug te brengen. In goud stegen dus de exploitatiekosten in België 12 pCt. en in Nederland 46 pCt.; in de internationale concurrentie is zulks van beteekenis. In beide landen stegen de lonen der werknemers belangrijk: in België van 146 op 192 miljoen goudfrancs (32.5 pCt.), in Nederland zijn de personeeluitgaven verdubbeld,

zonder dat bij de Nederlandsche Spoorwegen de overheidsloonen zijn bereikt.

Op bladz. 58 van het Belgisch verslag wordt verklaard, dat de concurrentie van den automobiel ook in 1937 niet is verminderd. Evenals voorheen kan de spoorweg zich nog slechts verdedigen door verlaging van (verliesgevende) tarieven; dit geldt ook tegenover den waterweg.

Tenslotte wijzen wij op bladz. 115, blijkens welke in België een reizigerskm evenveel kost als een tonkm; op bladz. 116 blijkt, dat deze kostprijs door daling van het verkeer steeg. Van 1928 op 1937 daalde het verkeer van 14 op 12 miljard verkeerseenheden, en stegen de kosten per eenheid van Fr. 0.183 op Fr. 0.214. In 1937 bedroeg de opbrengst per reizigerskm Fr. 0.134 en per tonkm Fr. 0.284.

In een waterland kunnen spoorwegen niet economisch bestaan¹⁾; en in dezen tijd kunnen zij het zelfs niet in België.

H. E. VERSCHOOR.

¹⁾ De uitzondering, die dezen regel bevestigt, is de lijn Amsterdam—Den Haag—Rotterdam, alwaar de gemiddelde verkeersdichtheid per km achttmaal zoo groot is als van het geheele net der Nederlandsche Spoorwegen.

MAANDCIJFERS.

Gecombineerde Maandstaat van de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Grootbanken.

(In millioenen guldens)	Nederl. Banken		Ned.-Ind. Banken		Totaal	
	31 Oct.	30 Nov.	31 Oct.	30 Nov.	31 Oct.	30 Nov.
Activa:						
Kas, kassiers en dag-geldleeningen	235	235	148	139	383	374
Nederl. en Ned.-Indisch schatkistpapier	167	168	96	99	263	267
	402	403	244	238	646	641
Ander overheidspapier	47	38	20	20	67	58
Wissels	26	25	42	39	68	64
Bankiers in binnen- en buitenland	50	79	37	37	87	116
Prolongaties en voorschotten op effecten ..	100	101	74	75	174	176
	223	243	173	171	396	414
Debiteuren	265	260	143	148	408	407
Effecten en Syndicaten	60	59	41	39	101	98
Deeln. (incl. voorschott.)	9	9	28	29	37	38
	334	328	212	216	546	543
Gebouwen	18	18	14	14	32	32
Diverse rekeningen (incl. overl. posten) ..	—	—	1	1	1	1
Belegde bestemmingsreserve	2	2	—	—	2	2
Effecten leendepot	18	18	—	—	18	18
	997	1012	644	640	1641	1651
Passiva:						
Crediteuren	643	658	403	398	1046	1057
Wissels — eigen accept. „ — derden	10	10	9	8	19	18
	7	7	1	1	8	8
	17	17	10	9	27	26
Deposito's op termijn ..	47	46	109	109	156	155
Diverse rekeningen ..	18	19	8	10	26	29
Bestemmingsreserve ..	2	2	—	—	2	2
Effecten leendepot	18	18	—	—	18	18
	745	760	530	526	1275	1287
Werkzaam kapitaal ..	252	252	114	114	366	366
Aandeelenkapitaal	170	170	87	87	257	257
Reserve	82	82	27	27	109	109
	252	252	114	114	366	366

HYPOTHEEKRENTEN IN NEDERLAND.

	Amsterdam	Arnhem	Den Haag Volle eigendom	Den Haag Erfpacht	Middelburg	Rotterdam	Zwolle
1933.....	4.67	4.98	4.93	5.01	4.98	4.70	4.89
1934.....	4.49	4.65	4.69	4.95	4.89	4.52	4.65
1935.....	4.54	4.54	4.58	4.80	4.50	4.40	4.44
1936.....	4.58	4.69	4.63	4.87 ⁵⁾	4.50	4.47	4.51
1937.....	4.—	4.—	4.04	4.34	4.—	4.12	4.03
1938.....	3.74	3.77	3.72	3.91	3.81	3.79	3.59
Jan. 1937 ..	4.58	4 $\frac{1}{2}$	—	—	4 $\frac{1}{2}$	—	4 $\frac{1}{2}$
Febr.	—	—	4.25	4.50	4 $\frac{1}{2}$	4.47	—
Maart.....	3.83	4 $\frac{1}{2}$	4.—	—	4 $\frac{1}{2}$ ³⁾	4.50	4-4 $\frac{1}{2}$
April.....	4.—	4 $\frac{1}{2}$	4.10	4.50	4	—	4-4 $\frac{1}{2}$
Mei.....	3.50	4 $\frac{1}{2}$	4.25	4.50	4	4.31	3 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{1}{2}$
Juni.....	—	4 $\frac{1}{2}$	4.—	—	4	4.04	3 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{1}{2}$
Juli.....	3.83	4 $\frac{1}{2}$	4.—	4.25	4	4.50	3 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{1}{2}$
Aug.	4.—	3 $\frac{1}{2}$ -4	4.—	4.25	4	4	3 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{1}{2}$
Sept.	3.87 ⁵⁾	3 $\frac{1}{2}$ -3 $\frac{1}{2}$	4.—	4.25	4	4	3 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{1}{2}$
Oct.	4.25	3 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{1}{2}$	3.80	4.20	4	4.02	3 $\frac{1}{2}$ -4
Nov.	3.92	3 $\frac{1}{2}$ -4	4.—	4.25	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	3.54	3 $\frac{1}{2}$ -4
Dec.	4.25	3 $\frac{1}{2}$ -4	—	—	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	3.77	3 $\frac{1}{2}$ -4
Jan. 1938 ..	4.—	4	3.90	—	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	4.14	3 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{1}{2}$
Febr.	3.75	4 $\frac{1}{2}$	4.—	4	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	3.75	3 $\frac{1}{2}$ -4
Maart.....	3.50	3 $\frac{1}{2}$ -4	3.90	4.10	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	4.15	3 $\frac{1}{2}$ -4
April.....	3.60	3 $\frac{1}{2}$ -4	—	4	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	3.72	3 $\frac{1}{2}$ -3 $\frac{1}{2}$
Mei.....	3.50	3 $\frac{1}{2}$ -3 $\frac{1}{2}$	3.75	3.75	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	3.52	3 $\frac{1}{2}$ -3 $\frac{1}{2}$
Juni.....	3.50	3 $\frac{1}{2}$ -4	3.75	—	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	3.81	3 $\frac{1}{2}$ -3 $\frac{1}{2}$
Juli.....	4.—	3 $\frac{1}{2}$ -3 $\frac{1}{2}$	3.50	4.—	4	3.75	3 $\frac{1}{2}$ -4 $\frac{1}{2}$
Aug.	—	3 $\frac{1}{2}$ -4	3.75	—	4	3.69	3 $\frac{1}{2}$ -3 $\frac{1}{2}$
Sept.	—	3 $\frac{1}{2}$ -4	3.50	—	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	3.50	3 $\frac{1}{2}$ -3 $\frac{1}{2}$
Oct.	3.75	3 $\frac{1}{2}$	3.75	4.—	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	—	3 $\frac{1}{2}$
Nov.	4.—	3 $\frac{1}{2}$ -4	3.50	3.50	4	3.76	3 $\frac{1}{2}$
Dec.	3.75	3 $\frac{1}{2}$ -4	3.65	—	4-3 $\frac{1}{2}$ ⁴⁾	3.92	3 $\frac{1}{2}$

¹⁾ Bijzonder geval, geen maatstaf.

²⁾ Door bijzondere omstandigheden.

³⁾ Enkele hypotheeken à 4 %.

⁴⁾ Voor hypotheeken op gebouwen 4 %; voor hypotheeken op landerijen 3 $\frac{1}{2}$ %.

⁵⁾ Voor hypotheeken op gebouwen deels 4 %, deels 3 $\frac{1}{2}$ %; voor hypotheeken op landerijen 3 $\frac{1}{2}$ %.

Nadruk verboden.

EMISSIES IN DECEMBER 1938.

Prov. en Gemeentelijke Leeningen ... f 2.062.706,25 zijnde:

Nederland

Obligatiën:

Gemeente Haarlem

f 2.055.000 2 $\frac{1}{2}$ % 10-jar.

obl. à 100%

Industriele Ondernemingen¹⁾

Nederland

Obligatiën:

Blikemballagefabriek Tho-

massen en Drijver N.V.

f 350.000 4% obl.²⁾ à

100%

Kon. Ned. Hoogovens en

Staal fabrieken N.V.

f 3.000.000 4% 20-j.

obl.³⁾ à 100%

Aandeelen:

Kon. Ned. Papierfabriek

N.V. f 330.000 aand.⁴⁾ à

105%

N.V. Fabriek van Electr.

Apparaten v/h. F. Haze-

meyer & Co. f 250.000

aand.⁵⁾ à 130%

Scheepvaart-Maatschappijen

Nederland

Aandeelen:

Stoomvaart Mij. Zeeland

f 1.500.000 pref. aand.⁶⁾

à 100%

Diverse Cultuurondernemingen

zijnde:
Nederland
Aandeelen:
 N.V. Cultuur-Mij. „Ngedjo”
 f 170.000 aand. 7) à 165% f 280.500,—
 Diversen f 11.500.000,—
 zijnde:
Nederland
Aandeelen:
 C.V. Nationaal Bezit van
 Aandeelen Wm. H. Mül-
 ler & Co. f 1.500.000
 comm. aand. 8) à 100% f 1.500.000,—
 Spoorweg-Maatschappijen 9).
 Kerkelijke Leeningen 10) f 325.000,—
 zijnde:
Nederland
Obligatiën:
 Congregatie der Broeders
 van Onze Lieve Vrouw
 van Lourdes, Dongen,
 f 250.000 3½% obl. à
 100% f 250.000,—
 Gereformeerde Kerk van
 Rotterdam-Zuid (Katen-
 drecht) f 75.000 3½%
 30-j. obl. 11) à 100% .., 75.000,—

Totaal ... f 9.689.706,25

1) Bovendien conversie: **Nederland: Obligatiën:** Ned-
 Ind. Portland Cement Mij. f 1.065.000 4% obl. à 100%.

2) Van de totale leening groot f 500.000 is reeds f 150.000
 op inschrijvingsvoorwaarden geplaatst.

3) Van de totale leening groot f 4.000.000 is reeds
 f 1.000.000 op emissievoorwaarden geplaatst.

4) Recht van voorkeur voor aandeelhouders in de ver-
 houding 2 : 3.

5) Recht van voorkeur voor aandeelhouders in de ver-
 houding 1 : 4.

6) Recht van voorkeur voor aandeelhouders in de ver-
 houding 1 : 1.

7) Uitsluitend voor aandeelhouders.

8) Uitsluitend voor aandeelhouders in de verhouding 1 : 5.
 Van de totale leening groot f 2.000.000 is reeds f 500.000
 op emissievoorwaarden geplaatst.

9) Conversie: **Frankrijk: Obligatiën:** Marokkaansche
 Spoorweg Mij. f 6.000.000 5% obl. à 98%. (Van de totale
 leening groot f 9.000.000 (= Zw. Frs. 21.600.000), die in
 Nederland en Zwitserland is uitgegeven, is f 3.000.000 in
 het buitenland geplaatst).

10) Bovendien conversie: **Nederland: St. Jan's Stichting**
 (R.K. Ziekenhuis) te Laren f 300.000 3% obl. à 100%.

11) De 2e serie van de totale leening groot f 150.000.
 Voorts werd hier te lande de inschrijving opengesteld op
 een beperkt bedrag:

Cert. van 5 en 10 aand. van \$ 10 elk Sterling Products
 (Incorporated).

Cert. van 10 gew. aand. z.n.w. Pacific Lighting Corpo-
 ration a pl.m. \$ 31 p.a.

Cert. van 5 en 10 gew. aand. z.n.w. Climax Molybdenum
 Comp. a pl.m. \$ 42½ p.a.

Depotfractiebewijzen van 1/100 en 2/100 aand. in de
 depotteenheden van Amerikaanse Waarden „Bison” resp.
 a pl.m. f 467 en f 934 per bewijs.

Cert. van 10 gew. aand. z.n.w. Consolidated Edison
 Comp. of New-York, Inc., a pl.m. \$ 22½.

500.000 aand. Comp. Fin. et Industr. Cofinindus, a
 Frs. 250 p.a. (recht van voorkeur voor aandeelhouders in
 de verhouding 1 : 1).

Emissies in 1938.

	(In Gulden)		Conversie:
	Obligatiën	Nieuw kapitaal:	
		Aandeelen	Totaal
Jan.	2.461.075,—	1.740.000,—	4.201.075,—
Febr.	9.267.401,25	636.000,—	9.903.401,25
Maart ...	17.951.327,50	1.650.000,—	19.601.327,50
April	466.292,50	157.500,—	623.792,50
Mei	20.122.140,50	—	20.122.140,50
Juni	24.164.620,—	5.856.250,—	30.020.870,—
Juli	27.838.264,50	375.000,—	28.213.264,50
Aug.	2.010.000,—	1.852.000,—	3.862.000,—
Sept.	4.636.960,—	270.000,—	4.906.960,—
Oct.	6.873.812,50	10.650.750,—	17.524.562,50
Nov.*) ...	144.000,—	1.600.000,—	1.744.000,—
Dec.	5.737.706,25	3.952.000,—	9.689.706,25
	121.673.600,—	28.739.500,—	150.413.100,—
			1.306.497.016,—

*) Deze cijfers werden verhoogd door de volgende uitgif-
 te, welke in die maand nog plaats had:

Kerkelijke Leeningen:
 f 100.000 3% 50-j. obl. Vereeniging van Mannen Mis-
 sionarissen voor Africa bij Maastricht à 100%.

Groothandelsprijzen van belangrijke voedings- en genotmiddelen en grondstoffen.

(Indexcijfers gebaseerd op 1927 t/m 1929 = 100).
 Laatste noteringen (10—17 Januari '39).

	Artikef	Vreemde munt	Prijs in Gulden	Index- cijfer
Voedings- en genotmiddelen	Gerst	—	88,—	40,9
	Maïs, termijn	—	57,75	50,9
	Maïs, Amer. Mixed	—	106,—	49,7
	Rogge	—	4,25	34,9
	Tarwe, termijn	—	3,70	29,5
	Tarwe, Roemeensche	—	3,80	28,2
	Rijst	sh. 4/11	2,11	32,3
	Boter	f 0,60 1)	0,85	41,3
	Kaas	—	20,25	44,4
	Eleren	—	4,40	54,9
Voedings- en genotmiddelen	Gesl. runderen	—	66,—	69,7
	Gesl. varkens	—	57,—	66,8
	Bacon	sh. 100/-	42,97	64,5
	Bevr. Arg. rundvleesch	sh. 4/5	1,90	64,2
	Cacao	sh. 2i	9,04	26,2
	Koffie, Robusta	—	0,13	26,5
	Koffie, Sup. Santos	—	0,15	25,4
	Suiker	—	5,875	36,7
	Thee	—	0,465	61,4
	Grondst. van agr. aard	Jute	£ 20.-/-	171,85
Katoen, Mid. Upland		§cts 8,93	0,164	34,8
Katoen, Sup. Fine Oomra		pence 4,08	0,146	40,6
Austr. Wol, Crossbr. Col. Carded		pence 16,50	0,591	42,7
Austr. Wol, Merino		pence 25,—	0,895	38,3
Jap. Zijde		\$ 1,78	3,27	25,5
Rubber		pence 8,125	0,29	43,7
Grenenhout		£ 20,5/-	174,02	75,7
Vurenhout		—	108,50	71,1
Koehuiden		—	14,50	36,2
Grondst. v. niet-agr. aard	Copra	—	9,125	29,8
	Grondnoten	£ 10,6/3	88,70	35,5
	Lijnzaad	—	88,—	45,2
	Goud	sh. 148/8½	63,95	124,3
	Koper	£ 43,1/3	370,40	47,1
	Lood	£ 14,11/3	125,25	45,1
	Tin	£ 216.-/-	1857,85	63,9
	Ijzer, Cleveland	sh. 99/-	42,60	101,1
	Gieterij-ijzer	sh. 66/6	28,60	72,4
	Zink	£ 13,17/6	119,35	37,6
Grondst. v. niet-agr. aard	Zilver	pence 203/16	0,73	56,2
	Steenkolen	—	9,—	82,4
	Petroleum	\$ 0,96	1,77	57,3
	Benzine	§cts 4,38	0,0805	27,8
	Kalksalpeter	—	6,10	54,5
	Zwavelz. ammoniak	—	5,30	47,5
	Cement	—	12,85	70,7
	Steenen, binnenmuur	—	9,50	72,6
	Steenen, buitenmuur	—	12,—	64,3

1) Heffing Crisis Zuivel-Centrale.

(Wegens plaatsgebrek vervangen bovenstaande statistie-
 ken deze week het gebruikelijk overzicht der groothandels-
 prijzen.)

AAANVOER VAN GRANEN. (In tons van 1000 kg.)

Artikelen	Rotterdam			Amsterdam			Totaal	
	8-14 Jan. 1939	Sedert 1 Jan. 1939	Overzeenk. tijdvak 1938	8-14 Jan. 1939	Sedert 1 Jan. 1939	Overzeenk. tijdvak 1938	1939	1938
Tarwe	8.089	16.137	49.660	—	1.200	—	17.337	49.660
Rogge	2.499	3.765	6.784	—	—	—	3.765	6.584
Boekweit	300	450	450	—	—	—	450	450
Maïs	12.436	20.594	74.970	1.800	8.844	5.221	29.438	80.191
Gerst	3.489	5.428	12.294	—	—	980	5.428	13.274
Haver	1.005	1.305	13.384	860	860	1.036	2.165	14.420
Lijnzaad	3.275	3.990	5.240	4.596	12.441	7.623	16.431	12.863
Lijnkoek	1.921	4.232	3.450	—	—	—	4.232	3.450
Tarwemeel	1.057	1.977	2.768	70	172	1.100	2.149	3.868
Andere meelsoorten	65	405	1.665	15	45	225	450	1.890

Indexcijfers van belangrijke voedings- en genotmiddelen en grondstoffen.

Table with 7 columns: Indexcijfer voedingsmiddelen, Indexcijfer agrarische grondstoffen, Indexcijfer niet-agrar. grondstoffen, Algemeen indexcijfer grondstoffen, Algemeen indexcijfer, Indexcijfer Indische uitvoerproducten. Rows include Sept., Oct., Nov., Dec., 27 Dec.-3 Jan. 1939, 3-10, 10-17.

STATISTIEKEN. OPEN MARKT.

Table with 7 columns: 14 Jan., 9/14 Jan., 2/7 Jan., 27/31 Dec., 1938, 1937, 1914. Rows include Amsterdam Partic. disc., Londen Daggeld, Berlijn Daggeld, Maandgeld, New York Daggeld.

1) Koers van 13 Jan. en daaraan voorafgaande weken t/m. Vrijdag. 2) 3/7 Jan.

WISSELKOERSEN.

KOERSEN IN NEDERLAND.

Table with 7 columns: Data, New York, Londen, Berlijn, Parijs, Brussel, Batavia. Rows include 10 Jan. 1939, 11, 12, 13, 14, 16, Laagste d.w., Hoogste d.w., Muntpariteit.

Table with 6 columns: Data, Zwitserland, Praag, Boekarest, Milaan, Madrid. Rows include 10 Jan. 1939, 11, 12, 13, 14, 16, Laagste d.w., Hoogste d.w., Muntpariteit.

Table with 6 columns: Data, Stockholm, Kopenhagen, Oslo, Helzingfors, Buenos Aires, Montevideo. Rows include 10 Jan. 1939, 11, 12, 13, 14, 16, Laagste d.w., Hoogste d.w., Muntpariteit.

*) Notering te Amsterdam. **) Not. te Rotterdam. 1) Part. opgave. In 't 1ste of 2de No. van iedere maand komt een overzicht voor van een aantal niet wekelijks opgenomen wisselkoersen.

KOERSEN TE NEW YORK. (Cable).

Table with 5 columns: Data, Londen, Parijs, Berlijn, Amsterdam. Rows include 10 Jan. 1939, 11, 12, 13, 14, 16, 17 Jan. 1938, Muntpariteit.

KOERSEN TE LONDEN.

Table with 6 columns: Plaatsen en Landen, Noteerings-eenheden, 31 Dec. 1938, 7 Jan. 1939, 9/14 Jan. '39 Laagste/Hoogste, 14 Jan. 1939. Rows include Alexandrië, Athene, Bangkok, Budapest, Buenos Aires, Calcutta, Hongkong, Istanbul, Kobe, Lissabon, Montevideo, Montreal, Rio d. Janeiro, Shanghai, Singapore, Valparaiso, Warschau.

1) Offic. not. 15 laten, gem. not., welke imp. hebben te betalen 10 Dec. 1936 16.12; 15 Nov. 17.13. 2) 90 dg. Vanaf 13 Dec. 1937 laatste "export" notering.

ZILVERPRIJS

GOUDPRIJS

Table with 4 columns: Date, Londen, N.York, A'dam, Londen. Rows include 10 Jan. 1939, 11, 12, 13, 14, 16, 17 Jan. 1938, 27 Juli 1914.

1) in pence p. oz. stand. 2) Foreign silver in \$c. p. oz. fine. 3) In gulden per Kg. 1000/1000. 4) in sh. p. oz. fine.

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Table with 3 columns: Vorderingen, 7 Jan. 1939, 14 Jan. 1939. Rows include Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederlandsche Bank, Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten, Voorschotten op ultimo December '38, Kasvord.weg. credietverst. a/h. buitenl., Voorschotten aan Ned.-Indië, Idem aan Suriname, Kasvord.weg. credietverst. a/h. buitenl., Saldo der postrek. v. Rijkscomptabellen, Vord. op het Alg. Burg. Pensioenf., Vord. op andere Staatsbedrijven.

Verplichtingen

Table with 3 columns: Vorderingen, 7 Jan. 1939, 14 Jan. 1939. Rows include Voorschot door De Ned. Bank ingev. art. 16 van haar octrool verstrekt, Schatkistbiljetten in omloop, Schatkistpromessen in omloop, Schuld op ultimo December 1938, Schuld aan Curaçao, Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenf., Id. a. h. Staatsbedr. der P.T. en T., Id. aan andere Staatsbedrijven, Id. aan diverse instellingen.

NEDERLANDSCH-INDISCHE VLOTTENDE SCHULD.

Table with 3 columns: Vorderingen, 7 Jan. 1939, 14 Jan. 1939. Rows include Saldo Javaasche Bank, Saldo b. d. Postchèque- en Girodienst, Voorschot 's Rijks kas e. a. Rijksinstell., Schatkistpromessen in omloop, Schatkistbiljetten in omloop, Schuld aan het Ned.-Ind. Muntfonds, Idem aan de Ned.-Ind. Postspaarbank, Belegde kasmiddelen Zelfbesturen, Voorschot van de Javaasche Bank, Betaalmiddelen in 's Lands Kas.

SURINAAMSCH-BANK.

Voornaamste posten in duizenden gulden.

Table with 6 columns: Data, Metaal, Circulatie, Andere opsch. schulden, Discout., Div. rekeningen. Rows include 17 Dec. 1938, 10, 3, 26 Nov. 1938, 19, 1 Juli 1914.

1) Sluftp. der activa.

